

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Veronika Bursová

*Hospodářská krize 1929-1934 a její dopad na jablonecké sklářství se
zvláštním zřetelem na oblast Železnobrodská*

*Economic crisis in 1929-1934 and its impact on the Jablonec glass
industry with special reference to Železný Brod region*

Praha 2012

vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

„Na tomto místě bych chtěla předně poděkovat vedoucímu práce prof. PhDr. Ivanu Jakubcovi, CSc., za ochotu, cenné rady a odborné vedení. Děkuji také pracovníkům Národního archivu v Praze a Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou za vytvoření příjemného pracovního prostředí a pomoc. Rodičům děkuji za umožnění studia, psychickou a finanční podporu.“

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla použita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne

.....
(podpis)

ABSTRAKT

Diplomová práce analyzuje dopad hospodářské krize v letech 1929-1934 na jablonecké sklářství se zvláštním zřetelem na oblast Železnobrodsko. Jednu z hlavních příčin úpadku československého sklářského průmyslu v první polovině 30. let tvořilo jeho exportní zaměření. Nejen z hlediska výroby a rafinace skla, ale také vývozu představovaly významné lokality Jablonecko a Železnobrodsko, které byly z tohoto důvodu hospodářskou krizí velmi silně zasaženy. Zhoršující se hospodářské podmínky na počátku 30. let vyústily v zesílených státních zásazích v průmyslu. Státní intervence se rozmohla i ve sklářské výrobě, tedy v jedné z nejvíce postižených průmyslových oblastí. Regulativní funkci v průmyslu plnily především kartely. Několik kartelových dohod mezi sebou v průběhu hospodářské krize uzavřely i jablonecké a železnobrodské sklářské firmy. Pro vytvoření uceleného pohledu na jabloneckou a železnobrodskou sklářskou produkci podává diplomová práce přehled jednotlivých typů výroby a rafinace skla. V souvislosti s tím je zde také kladen důraz na sociální postavení sklářských dělníků a na jejich vztahy se zaměstnavateli, které v období hospodářské krize určovaly právní předpisy vydané po vzniku Československé republiky, ve 20. letech a první polovině 30. let. Následuje rozbor vlivu hospodářské krize na dodržování ustanovení těchto právních předpisů v praxi, který tak odkrývá reálné poměry v jablonecké a železnobrodské sklářské výrobě. Diplomová práce se dále věnuje pokusům o zlepšení hospodářské a sociální situace ve sklářském průmyslu ve sledovaných lokalitách. Závěrečná část je zaměřena na fungování sklářské školy v Železném Brodě ve 30. letech a na vliv hospodářské krize na její vývoj.

KLÍČOVÁ SLOVA

HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY; SOCIÁLNÍ DĚJINY; PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA; HOSPODÁŘSKÁ KRIZE; SKLÁŘSKÝ PRŮMYSL; JABLONECKO; ŽELEZNOBRODSKO; EXPORT; STÁTNÍ INTERVENCIONISMUS; DĚLNICTVO; DOMÁCKÁ PRÁCE; ODBORNÉ ŠKOLSTVÍ

ABSTRACT

This thesis analyzes the impact of the economic crisis in 1929-1934 on the Jablonec glass making with main attention to the district Železný Brod. One of the main causes of decline of the Czechoslovak glass industry in the first half of the 30s of 20th century was formed by pro-export focus. The region of Železný Brod and Jablonec nad Nisou had represented sites with major export, production and refining of glass that were for this reason by the economic crisis strongly affected. Deteriorating economic conditions at the beginning of 30s have resulted in intensified state intervention in industry, including the glass manufacturing as one of the most affected industrial areas. Because mostly cartels had regulatory function in the industry, a number of agreements among the glass producers in Jablonec nad Nisou and Železný Brod area were concluded. This thesis considers with different types of production and refining of the glass in order to offer the complete overview over the glass production in districts Jablonec nad Nisou and Železný Brod. The second part puts also emphasis on the social status of domestic craftsmen considering their relations with employers, which determined in times of economic crisis the legislation enacted after establishment of the Czechoslovak Republic, in the 20s and the first half of the 30s of 20th century. Following part analyses the impact of the economic crisis on compliance with these laws in practice, which reveals the real situation in glass production in Jablonec nad Nisou and Železný Brod area. The thesis also deals with attempts to improve the economic and social situation in the glass industry in selected locations. The final section focuses on the functioning of the glass making school in Železný Brod in the 30s and the impact of economic crisis on its development.

KEYWORDS

ECONOMIC HISTORY; SOCIAL HISTORY; THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC; ECONOMIC CRISIS; GLASS INDUSTRY; DISTRICT JABLONEC NAD NISOU; DISTRICT ŽELEZNÝ BROD; EXPORT; STATE INTERVENTIONISM; LABOUR; DOMESTIC WORKS; VOCATIONAL EDUCATION

OBSAH

ÚVOD.....	7
ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY.....	11
1. Proexportní zaměření sklářského průmyslu jako hlavní příčina jeho úpadku v první polovině 30. let.....	14
2. Státní intervencionismus ve sklářské výrobě v období hospodářské krize	25
3. Typy výroby a rafinace skla s důrazem na vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli	37
4. Vliv hospodářské krize na vývoj postavení zaměstnanců ve sklářství, zejména domácích dělníků.....	49
5. Úsilí o zlepšení stavu ve sklářském průmyslu jako reakce na hospodářské a sociální poměry v tomto výrobním odvětví v první polovině 30. let.....	62
6. Postavení sklářské školy v Železném Brodě ve 30. letech s přihlédnutím k jejímu vývoji v předcházejícím desetiletí.....	72
ZÁVĚR	85
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	89
SEZNAM PŘÍLOH.....	92

ÚVOD

Československý sklářský průmysl se vyznačoval svým výrazným proexportním zaměřením, které tvořilo jednu z hlavních příčin úpadku této výrobní oblasti v období hospodářské krize. Na přelomu 20. a 30. let bylo sklářství až 80% odkázáno na odbyt na zahraničních trzích, proto se řadilo k nejvýznamnějším vývozním odvětvím v Československu. Z hlediska výroby skla a jeho exportu představovaly důležité lokality především Jablonecko a Železnobrodsko.¹ Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že závislost sklářského průmyslu na vývozu ho činila velmi zranitelným, protože snadno podléhal ekonomickým změnám na zahraničních trzích. První část diplomové práce se tedy věnuje exportnímu zaměření sklářské výroby, které vytvářelo charakter jejího vývoje v průběhu 30. let, zejména v období hospodářské krize.

Zhoršující se hospodářské podmínky vyústily ve snahu státu o regulaci průmyslu. Rozsahem a významem však byly zásahy do této oblasti menší než v zahraničním obchodě, měnové politice a úvěrnictví. S nástupem hospodářské krize se rozmohla státní aktivita také v oblasti sklářské výroby, která patřila ve 30. letech k nejvíce postiženým odvětvím československého průmyslu. Průběh státní intervence ve sklářství, jejímž cílem se stala snaha vyřešit jeho krizovou situaci, sleduje druhá kapitola práce. Regulativní funkci v průmyslu plnily v první řadě kartely. Dne 12. července 1933 byl schválen zákon o kartelech a soukromých monopolech č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR. Kartelové dohody, které mezi sebou uzavírali jednotliví podnikatelé za účelem co nejúčinnějšího

¹ Příhraniční region Jablonecko se nachází v severních Čechách v severovýchodní části Libereckého kraje, kde hraničí s Polskem. Směrem na sever se tato oblast překrývá s Jizerskými horami. Regionálně lze Jablonecko vymezit pomocí soustavy měst, do kterých spadá Jablonec nad Nisou, Lučany nad Nisou, Rychnov u Jablonce nad Nisou, Desná, Tanvald, Velké Hamry, Smržovka a Železný Brod. Lokalitu Železnobrodsko vymezenou obcemi Skuhrov, Líšný, Koberovy, Horská Kamenice, Vlastiboř, Držkov, Zásada a Pěčín je tedy možné chápat jako součást Jablonecka.

ovládnutí trhu, tak dostaly právní závaznost. Tímto právním předpisem stát výrazně omezil původní kontraktační svobodu jednotlivých hospodářských subjektů, protože mohl zasahovat do činnosti kartelů. Několik kartelových dohod mezi sebou v průběhu hospodářské krize uzavřely i jablonecké a železnobrodské sklářské firmy. Vedle nich v kartelech figurovaly také zahraniční podniky. Ve 30. letech zůstávala v důsledku hospodářské krize část výrobní kapacity sklářských závodů nevyužita. Proto vyhlásila vláda ve sklářském průmyslu numerus clausus, kterým se zakazovalo nebo alespoň vázalo na zvláštní povolení zakládání nových a rozšiřování starých podniků.

Pro vytvoření uceleného pohledu na oblast sklářské produkce podává další část diplomové práce přehled jednotlivých typů výroby a rafinace skla na Jablonecku a Železnobrodsku. V souvislosti s tím je zde také kladen důraz na sociální postavení sklářských dělníků a na jejich vztahy se zaměstnavateli, které v období hospodářské krize určovaly zákony a vládní nařízení vydané po vzniku Československé republiky, ve 20. letech a první polovině 30. let. Na tuto část navazuje čtvrtá kapitola. Ta se zaměřuje na problematiku vlivu hospodářské krize na dodržování ustanovení zmíněných právních předpisů v praxi, čímž analyzuje reálné poměry ve sklářské výrobě a podmínky dělnické práce ve sledovaných lokalitách během 30. let. Součástí kapitoly je také zhodnocení dopadů racionalizace na sklářskou výrobu.

Pátá kapitola diplomové práce se nejdříve zaměřuje na brusiče skleněného zboží, jejichž sociální postavení velmi negativně ovlivnily důsledky racionalizace a dopadu hospodářské krize, obzvlášť pokud šlo o domácí dělníky. Následuje další část této kapitoly, kterou tvoří návrhy na zlepšení stavu sklářské výroby v oblasti Jablonecka a Železnobrodsku. Není příliš překvapivé, že jeden z ucelených plánů na změnu poměrů v jabloneckém sklářství vzešel právě

z pera domácího brusiče Josefa Čepelíka z Tatobit.² Úsilí o zlepšení hospodářské a sociální situace ve sklářském průmyslu bylo možné ve 30. letech sledovat i v činnosti různých sklářských organizací.

Poslední část diplomové práce se zaměřuje na fungování sklářské školy v Železném Brodě³ ve 30. letech a na vliv hospodářské krize na její příznivý vývoj, který započal již v druhé polovině předcházejícího desetiletí. Kapitola se věnuje jednotlivým oddělením rafinace a dalšího zpracování skla a také výstavní činnosti železnobrodské sklářské školy. Právě v období hospodářské krize měla zásadní význam propagace skla na domácích a zahraničních výstavách, protože vytvářela v době poklesu odbytu možnost uzavření nových obchodních vazeb. Sklářských expozic se také účastnili jednotliví výrobci skleněného zboží ze Železnobrodka a jeho širšího okolí. Většinou se jednalo o absolventy sklářské školy. Prostřednictvím těchto výstavních akcí tak škola zůstávala ve spojení s problémy a potřebami výroby skla, což mělo velký přínos především ve 30. letech v době zhoršených hospodářských poměrů.

Z výše uvedeného vyplývá, že základní osu diplomové práce tvoří šest klíčových otázek, které jsou zodpovídány v průběhu jednotlivých kapitol. V první řadě se jedná o otázku významu exportu pro československou sklářskou výrobu jako hlavní příčiny úpadku tohoto průmyslového odvětví v první polovině 30. let. Druhý důležitý bod představuje problematika státních zásahů ve sklářství během hospodářské krize motivovaná snahou vyřešit jeho krizovou situaci. Následující část diplomové práce se věnuje otázkám jednotlivých typů výroby a rafinace skla v souvislosti se sociálním postavením

² Originální název je *Návrh na reorganizaci turnovského a jabloneckého sklářského průmyslu a na racionální řešení nezaměstnanosti v průmyslu tomto*. NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, *Návrh Josefa Čepelíka*, s. 4.

³ Jednalo se o první českou školu tohoto typu v Československu. Na území republiky již existovaly dvě německé sklářské školy. První vznikla v Kamenickém Šenově v roce 1856. Jednalo se zároveň o první sklářskou školu v Evropě. Druhá škola stejného zaměření byla založena v Novém Boru roku 1870.

sklářských dělníků a jejich vztahy se zaměstnavateli. Další klíčový bod tvoří vliv hospodářské krize na poměry ve sklářské výrobě a na podmínky dělnické práce na Jablonecku a Železnobrodsku. Dále se práce soustředí na odpověď na otázku, jakým způsobem se různé sklářské organizace, ale i jednotlivci, pokoušeli vypořádat se zhoršenými hospodářskými a sociálními podmínkami v jabloneckém a železnobrodském sklářství. Poslední část se věnuje problematice dopadu hospodářské krize na fungování sklářské školy v Železném Brodě.

V některých kapitolách se diplomová práce zaměřuje na širší časový úsek než je doba hospodářské krize v první polovině 30. let. Důvod přesahu do 20. let a druhé poloviny 30. let představuje především snaha o porovnání vývoje v celém meziválečném období, podání uceleného obrazu na danou problematiku a zachování kontinuity.

ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

Ke zpracování diplomové práce jsem použila prameny a literaturu z Národního archivu v Praze, Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou, Archivu Národního technického muzea v Praze, Národní knihovny v Praze, knihovny Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou a Městské knihovny v Železném Brodě.

Z fondů Národního archivu v Praze představuje důležitý pramen pro analýzu dopadů hospodářské krize na jablonecký a železnobrodský sklářský průmyslu především fond Ministerstvo sociální péče. Jeho součástí tvoří zprávy živnostenského inspektorátu v Liberci, které zachycují dějiny dělnického hnutí a sociálně-hospodářských poměrů v meziválečném období⁴ v obvodech okresních úřadů Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Německé Jablonné (dnes Jablonné v Podještědí) a Liberec.⁵ Zprávy jsou rozděleny do pěti kapitol. První část podává přehled o úřední činnosti inspektorátu se stručným vylíčením obsazení úřadu, vykonaných inspekcích v jednotlivých podnicích a udáních podnikatelů za přestupky. Druhá kapitola se zabývá stavem jednotlivých provozoven po stránce hygieny a bezpečnosti práce, otázkami omezování a zastavování výroby v závodech a zaváděním nových způsobů výroby, tedy racionalizací. Třetí část sleduje nehody v živnostenských závodech a jejich příčiny, dále úrazy dělníků, nebo nemoci z povolání. Řeší se zde také otázky sociálního a úrazového pojištění. Čtvrtá kapitola obsahuje informace o zaměstnávání dělnictva v podnicích, zabývá se i dodržováním pracovní doby, zaměstnáváním žen a dětí, noční prací, prací přes čas, domácími prací, dělnickými mzdami a jejich snižováním. V páté kapitole se nachází cenný materiál k dělnickým

⁴ Fond Ministerstvo sociální péče obsahuje zprávy živnostenského inspektorátu v Liberci za léta 1918-1937, které vycházely pravidelně každý rok.

⁵ Tyto lokality tvořily dozorčí oblast živnostenského inspektorátu v Liberci.

stávkám, pracovním poměrům, dále k problematice nezaměstnanosti. Zprávy obsahují i přílohy v podobě přehledných tabulek, například o počtu revizí v živnostenských podnicích a domácích provozovnách, o stávkách, úrazech, práci přes čas. Údaje v tabulkách jsou rozděleny podle jednotlivých živnostenských tříd. Zprávy živnostenského inspektorátu v Liberci se zaměřují jak na technologii sklářské výroby, tak na oblast sociálního postavení sklářů. Tím podávají ucelený přehled o stavu dozorčího okresu v období 20. a 30. let.

Z nepublikovaných pramenných materiálů použitých v diplomové práci bych ještě vyzdvihla fond Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského, který je umístěn ve Státním okresním archivu v Jablonci nad Nisou. Komise fungovala od února 1922 do října 1938 a její fond zachycuje především vývoj mzdových, pracovních a sociálních poměrů domácích dělníků ve sklářském průmyslu v obvodu okresů Liberec, Frýdlant a Jablonec nad Nisou v době mezi dvěma světovými válkami. Dále jsem čerpala z fondů Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností (NA Praha), Ústřední sociální pojišťovna v Praze (NA Praha), Kartelový rejstřík (NA Praha), Pojizerský průmyslový a vývozní ústav Železný Brod (SOkA Jablonec nad Nisou), Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská Železný Brod (SOkA Jablonec nad Nisou) a ze Sbírek vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu neboli tzv. Klepovy sbírky (Archiv NTM Praha). K zpracování diplomové práce byly také použity publikované prameny. Jedná se především o přednášky České společnosti národohospodářské a Sbírek zákonů a nařízení státu československého.

Důležitou položku v odborné literatuře, ze které jsem během zpracovávání diplomové práce čerpala, tvoří dvoudílná

syntéza *Historie sklářské výroby v českých zemích*⁶ zpracovaná kolektivem autorů. Toto rozsáhlé dílo podává ucelený výklad o vývoji sklářství na našem území od pravěku do současnosti, a to v širokém spektru pohledů od historického, uměleckohistorického až k technologii materiálů. Publikace sleduje všechny typy sklářské výroby, tedy sklo umělecké, užitkové, průmyslové, technické, osvětlovací i skleněnou bižuterii. Věnuje se i vývoji odborného školství. Vedle literatury, která se ke sklářské problematice vztahuje obecně, jsem pracovala také s úžeji zaměřenou regionální literaturou a periodiky.

⁶ DRAHOTOVÁ, Olga a kol.: *Historie sklářské výroby v českých zemích I. díl. Od počátků do konce 19. století*, Praha: Academia 2005; KIRSCH, Roland a kol.: *Historie sklářské výroby v českých zemích II. díl/1, 2. Od konce 19. století do devadesátých let 20. století*, Praha: Academia 2003.

1. Proexportní zaměření sklářského průmyslu jako hlavní příčina jeho úpadku v první polovině 30. let

V meziválečném období představoval sklářský průmysl jedno z nejvýznamnějších československých exportních odvětví. Na přelomu 20. a 30. let sklářství záviselo až 80% na odbytu na zahraničních trzích.⁷ V této době zaujímalo Československo v žebříčku vývozu skleněného zboží druhou pozici hned za Německem. Na třetím místě se nacházela Belgie (viz **TABULKA 1**).⁸

TABULKA 1: Hodnota exportu skla z Německa, ČSR a Belgie v letech 1929-1932 (v milionech Kč).

	1929	1930	1931	1932
Německo	1982,8	1861,1	1515,9	988,7
ČSR	1378,5	1153,8	974,1	611,2 ⁹
Belgie	1430,2	969,2	792,5	545,4

Pramen: TVRDÝ Bedřich: *Československý průmysl sklářský*, in Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932-1933, Praha: Česká společnost národohospodářská 1933, s. 6; NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, Stanoviska sklářského dělnictva k nynějším poměrům ve sklářském průmyslu v ČSR ze dne 13. prosince 1937, s. 3.

Ze skla vyvezeného z Československa připadly přibližně 2/3 na evropský kontinent, zbývající 1/3 směřovala do zámoří. Mezi největší odbytiště patřily především trhy v USA, Velké Británii, Německu a Britské Indii (viz **TABULKA 2**).¹⁰

⁷ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 3.

⁸ TVRDÝ Bedřich: *Československý průmysl sklářský*, in Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932-1933, Praha: Česká společnost národohospodářská 1933, s. 3, 6.

⁹ V roce 1933 klesl export skla z Československa v důsledku hospodářské krize až na 531,3 milionů Kč. NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, Stanoviska sklářského dělnictva k nynějším poměrům ve sklářském průmyslu v ČSR ze dne 13. prosince 1937, s. 3.

¹⁰ TVRDÝ: *Československý průmysl sklářský*, s. 5-6.

TABULKA 2: Hodnota vývozu skla z Československa podle nejvýznamnějších zahraničních odbytišť v roce 1932 v porovnání se stavem roku 1929¹¹ (v milionech Kč).

	1929	1932	pokles o (%)
USA	239,9	86,8	64
Velká Británie	217,3	96,4	56
Německo	145,2	63,9	56
Britská Indie	76,5	23,0	70
Itálie	68,2	38,0	44
Rakousko	56,8	23,4	59
Francie	56,8	55,6	2

Pramen: TVRDÝ Bedřich: *Československý průmysl sklářský*, in Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932-1933, Praha: Česká společnost národohospodářská 1933, s. 6.

Proexportní zaměření a závislost československého sklářského průmyslu na obchodu s cizinou ho činily velmi zranitelným, protože snadno podléhal ekonomickým změnám na zahraničních trzích. Tento handicap se projevil zejména v první polovině 30. let, kdy sklářskou výrobu silně zasáhla probíhající hospodářská krize. Jablonecko a Železnobrodsko představovaly z hlediska produkce skla, jeho dalšího zpracování a následného vývozu jedny z nejdůležitějších lokalit v Československé republice v meziválečném období. Z tohoto důvodu se právě zde velmi silně projevil důsledek zhoršených hospodářských poměrů.

Řada států, na jejichž trhy československý sklářský průmysl expandoval, začala v době nejisté hospodářské situace omezovat import skla prostřednictvím kontingentů, případně ho i úplně zakázala. Docházelo také k zavádění vysokých dovozních cel na ochranu domácí výroby a v neposlední řadě znesnadňovaly export skleněného zboží z Československa měnové výkyvy v jednotlivých zemích. Hospodářská politika, která směřovala soběstačnosti a uzavření domácího trhu vůči

¹¹ Rok 1929 je možné považovat za poslední „normální“ rok hospodářského cyklu před vypuknutím hospodářské krize ve sklářském průmyslu. V letech 1932 a 1933 se snížení exportu skla následkem krize projevilo nejvíce.

dovozu skla ze zahraničí, se projevovala především v Německu, Bulharsku, Turecku, Velké Británii, USA, Britské Indii a pobaltských státech Estonsku a Lotyšsku. Jako problém se také ukazovalo zavádění vlastní strojní výroby tabulového skla v Polsku, Rakousku, Jugoslávii a Rumunsku.¹² Důsledky uvedených změn ve světovém obchodu se skleněným zbožím se projevíly samozřejmě odbytovou krizí a propadem československého exportu s touto komoditou. Zakázky ze zahraničí byly stornovány a nové nepřicházely. Spotřeba se snižovala také na tuzemském trhu. Sklářský průmysl se tak ocitl v situaci, která přinutila podnikatele k omezování výrobní kapacity skláren i rafinerií. V některých závodech musel být provoz přechodně nebo úplně zastaven.¹³ Hospodářské potíže a omezení vývozu doléhaly značnou měrou na jablonecké vývozní domy, jejichž počet během krize trvale klesal.¹⁴ Mezi léty 1918-1931 se roční vývoz skla (včetně jabloneckého zboží) pohyboval mezi 1 až 1,5 miliardou Kč. V roce 1921 a 1922 dokonce přesahoval 2 miliardy Kč. V důsledku dopadu hospodářské krize poklesl v roce 1932 na 611 milionů Kč a o rok později dosahoval pouze hodnoty 531 milionů Kč. Mezi lety 1929-1933 tedy došlo k poklesu celkového vývozu skla z Československa o 62% (z hodnoty 1379 milionů Kč v roce 1929 na 531 milionů Kč v roce 1933).¹⁵

Pokud jde o samotné jablonecké zboží (zejména bižuterie), propadl se jeho export v roce 1932 vlivem krize o více jak 1/3 oproti stavu roku 1929 (viz **TABULKA 3**).¹⁶

¹² TVRDÝ: *Československý průmysl sklářský*, s. 23-24; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 2.

¹³ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 3; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 2.

¹⁴ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 10; PATOČKA Ladislav: *Jablonecká industrie v krizi*, in *Sbírka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932-1933*, Praha: Česká společnost národohospodářská 1933, s. 3.

¹⁵ TVRDÝ: *Československý průmysl sklářský*, s. 5, 25; NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, Stanoviska sklářského dělnictva k nynějším poměrům ve sklářském průmyslu v ČSR ze dne 13. prosince 1937, s. 3.

¹⁶ TVRDÝ: *Československý průmysl sklářský*, s. 23.

TABULKA 3: Pokles hodnoty vývozu jabloneckého zboží v roce 1932 v porovnání se stavem roku 1929 (v milionech Kč)

	1929	1932	rozdíl
USA	151,2	67,6	83,6
Britská Indie	66,6	19,1	47,5
Německo	38,6	41,0	+ 2,4
Velká Británie	31,2	33,3	+ 2,1
Francie	19,7	20,6	+ 0,9
Hamburk	17,5	0,3	17,2
Itálie	15,9	12,7	3,2
Španělsko	13,0	9,3	3,7
Egypt	9,1	2,8	6,3
Rakousko	8,9	4,5	4,4
Argentina	6,9	4,0	2,9
Kanada	5,3	5,7	+ 0,4
ostatní země	56,0	51,3	4,7
celkem	439,9	272,2 ¹⁷	167,7

Pramen: TVRDÝ Bedřich: *Československý průmysl sklářský*, in Sbíрка přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932-1933, Praha: Česká společnost národohospodářská 1933, s. 23.

Vývoz jabloneckého zboží klesl v letech 1929-1932 přibližně o 168 milionů Kč, což činilo snížení o 38% oproti původnímu stavu v roce 1929.¹⁸

Hospodářská krize zasáhla téměř všechny oblasti výroby jabloneckého a železnobrodského sklářského průmyslu. Nejhorší situace nastala na přelomu let 1932-1933, kdy poptávka po většině skleněného zboží téměř ustala. Všeobecně docházelo v důsledku růstu konkurence k poklesu cen skla, což se dále odráželo ve snižování kvality výrobků a mezd sklářských dělníků. Ztráta trhů v USA byla největší ranou pro vývoz skleněných imitací drahých kamenů, protože do této oblasti směřovaly až 2/3 produkce. Problém také představovala silná konkurence Francie, Německa a rakouských Tyrol. Na přelomu 20. a 30. let se broušení bižuterních kamenů začali věnovat také v Japonsku. V roce 1930 spadly zisky vývozců

¹⁷ Pro srovnání s touto hodnotou (272,2 milionů Kč) uvádím hodnotu vývozu jabloneckého zboží v roce 1922, která dosahovala až 1,4 miliardy Kč. PATOČKA: *Jablonecká industrie v krizi*, s. 3.

¹⁸ TVRDÝ: *Československý průmysl sklářský*, s. 25.

bižuterních kamenů vlivem poklesu exportu a snížením cen o 50% oproti roku 1929.¹⁹ Oživení ve výrobě tohoto zboží nastalo v roce 1935.²⁰ Odbytové potíže nastaly i pro mačkané perle, které začalo ze zahraničních trhů vytlačovat Japonsko. V Československu se centry této produkce staly především obce na Železnobrodsku, Bratříkov a Alšovice. Cizí konkurence, opět zejména japonská, silně ovlivňovala také export foukaných perlí. Někteří skláři se tedy přeorientovali na perspektivnější výrobu foukaných vánočních ozdob²¹, která na počátku 30. let zdomácněla v oblasti východních Čech a v Železném Brodě.²² Pro skleněné knoflíky znamenala hospodářská krize zpočátku obrovský propad exportu. Následně se ale díky příznivé módní vlně situace stabilizovala a po kovové bižuterii se jednalo o jeden z nejlépe prosperujících oborů sklářské výroby na Jablonecku během 30. let.²³ Z kovové bižuterie byly v zahraničí oblíbené zejména náhrdelníky. Hospodářská krize velmi silně zasáhla také obchod se skleněnými kroužky²⁴, které se tradičně vyvážely především do Indie (viz **OBRÁZOVÁ PŘÍLOHA 1**). Orientální trhy, kam se kvůli cenové konkurenci začaly z Československa dopravovat bangle nekvalitní a neopracované, postupně ovládla japonská a místní výroba. Také v produkci krystalového zboží a flakonerie²⁵ panovaly ve 30. letech těžké odbytové poměry.²⁶

¹⁹ NOVÝ Petr: *Jablonecká bižuterie*, Grada: Praha 2008, s. 61-62.

²⁰ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3770, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1935, s. 3.

²¹ Změna výroby z jednoho typu zboží na jiný se u sklářů neobjevovala tak často, spíše se děla s rozvahou. Výroba foukaných vánočních ozdob pronikala do Československa od druhé poloviny 20. let z Durynska z města Lauscha. SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Pojizerský průmyslový a vývozní ústav Železný Brod*, k. 39, Zpráva o činnosti za rok 1932, s. 6-7; PATOČKA: *Jablonecká industrie v krizi*, s. 6.

²² NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 64, 69-70; SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Pojizerský průmyslový a vývozní ústav Železný Brod*, k. 39, Zpráva o činnosti za rok 1932, s. 6-7.

²³ NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 79.

²⁴ Běžně se pro skleněné kroužky používal také pojem bangle nebo skleněné náramky. KORÁL Antonín: *Domácká práce v československém sklářství*, Hradec Králové: Sklářský ústav v Hradci Králové 1928, s. 24.

²⁵ Jednalo se o drobné dekorativní či užitkové skleněné předměty zhotovované foukáním nebo lisováním. Ke krystalerii se řadilo například kancelářské sklo (kalamáře), drobné stolní sklo (slánky), dekorativní plastiky, vázy, karafy, dále také toaletní sklo (flakonerie) nebo lustrové ověšky. NOVÝ: *Historie a současnost podnikání*, s. 22.

²⁶ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 3-4.

Jak již bylo naznačeno výše, velký problém pro jabloneckou a železnobrodskou sklářskou výrobu zejména v období hospodářské krize představovala japonská konkurence. Japonci již od počátku 20. století prováděli průmyslovou špionáž v oboru skleněných kroužků, jejímž výsledkem bylo přenesení výroby tohoto zboží do zahraničí a následné zaplavení a ovládnutí indického trhu podstatně levnějšími banglemi z Japonska. Kolem poloviny 20. let se japonské průmyslové vyzvědačství začalo soustředit také na voskové²⁷ a foukané perle, které se z Československa vyvážely do USA, Afriky a do oblasti Orientu. V době nejistých hospodářských poměrů ve 30. letech ztráceli i sami skláři obezřetnost a umožňovali Japoncům bez větších potíží nahlédnout do výrobních metod svých závodů. Jednalo se o důsledek zostřené konkurence mezi domácími výrobci, kteří vítali zájem cizinců o skleněné zboží, protože jim sliboval uzavření zakázek a zvýšené odbytu. V letech 1932-1933 se objevovaly pokusy o průmyslovou špionáž v jabloneckém a železnobrodském sklářském průmyslu také ve prospěch jiných států, například Velké Británie, Rakouska, Německa, Polska, Francie, Egypta, Číny nebo Indie. Snahy o zavlčení výroby skleněného zboží do zahraničí se projevovaly nejen formou zcizování výrobních postupů, ale také nákupem strojního zařízení, různých materiálů pro dekorování skla (například speciální barvy) a najímáním sklářských odborníků, kteří vzhledem k vysoké nezaměstnanosti na Jablonecku a Želenobrodsku velmi ochotně odcházeli do cizích zemí zavádět zde konkurenční sklářskou výrobu.²⁸

Při normálním provozu zaměstnával československý sklářský průmysl kolem 100 tisíc osob. Započítání jsou jak

²⁷ Voskové perle vznikaly z dutých perlí, do kterých se vpravoval tzv. rybí lesk (rybí stříbro) a vléval vosk, aby byly těžší a odolnější. Rybí lesk se připravoval ze šupin ouklejí. NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 76; KORÁL: *Domácká práce*, s. 26.

²⁸ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 30.014/34, k. 709, č.j. 39.610/29; PATOČKA: *Jablonecká industrie v krizi*, s. 3, 7-8.

zaměstnanci hutního průmyslu, tak lidé pracující v samostatných rafineriích a v neposlední řadě také nejpočetnější skupina domácích dělníků, tolik významná především pro oblast Jablonecka a Železnobrodsko. V období konjunktury mohlo jít až o 150 tisíc osob.²⁹ Z celkového počtu pracovníků zaměstnávala přibližně polovinu jablonecká výroba.³⁰

Propad exportu skla v první polovině 30. let donutil majitele sklářských závodů k omezování pracovní doby, přechodnému zastavování výroby nebo i k úplnému zrušení podniků, což se samozřejmě projevilo v prudkém nárůstu počtu nezaměstnaných.³¹ Ve sklářském průmyslu se počet dělníků bez práce vyšplhal v letech 1932-1933 až na hodnotu mezi 70-80%.³² V nejhorší situaci se nacházelo Jablonecko a Železnobrodsko, kde počet dělníků klesal jak ve sklářských hutích a rafineriích, tak i v oblasti domácí výroby skla.³³ S nejvyšším počtem nezaměstnaných se potýkaly brusírny skleněného zboží, především pokud šlo o zušlechťování flakonů, krystalerie a banglí. Velmi neuspokojivá situace byla v tomto směru také ve výrobě dutých perel a jablonecké bižuterie. Těžce postihla hospodářská krize i pracovníky jabloneckých vývozních domů, kteří ve velkém počtu ztráceli zaměstnání. Postupně začali tito lidé sami provozovat obchod s jabloneckým zbožím, čímž zostřovali vzájemný konkurenční boj mezi vývozci.³⁴ Většina sklářských dělníků se odborově neorganizovala, proto nemohli v případě

²⁹ TVRDÝ: *Československý průmysl sklářský*, s. 5.

³⁰ KIRSCH: *Historie sklářské výroby II. díl/1*, s. 21.

³¹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 2.

³² Přesně nelze stav nezaměstnanosti ve sklářském průmyslu určit. Nacházelo se zde z velké části dělnictvo přechodně pracující, odborově neorganizované a problém představovala také roztržitost domácí sklářské výroby.

³³ TVRDÝ: *Československý průmysl sklářský*, s. 26; PATOČKA: *Jablonecká industrie v krizi*, s. 9.; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 2-3.

³⁴ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 3-4; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 4-5, 8-9.

ztráty zaměstnání pobírat příspěvky podle gentského systému.³⁵ Neorganizovaní skláři tak byli v době krize odkázáni pouze na nepravidelné obecní podpory.³⁶

V dubnu roku 1934 vydala vláda nařízení č. 78/1934 Sb. z. a n. ČSR, které mělo působit jako bariéra proti neoprávněnému zastavování provozu továrních podniků a propouštění zaměstnanců. Na základě toho právního předpisu musel zaměstnavatel v oblasti sklářské výroby, který zamýšlel zastavit provoz závodu nebo hromadně propouštět³⁷ dělníky, oznámit důvody toto rozhodnutí okresnímu úřadu v Jablonci nad Nisou, živnostenskému inspektorátu v Liberci a příslušným ministerstvům. Pokud okresní úřad na základě jednání se zaměstnavatelem, zástupci dělníků a živnostenským inspektorátem rozhodl, že zamýšlená opatření jsou neoprávněná, nesměl zaměstnavatel dělníky propustit ani zastavit výrobu.³⁸ Za pomoci tohoto vládního nařízení se okresnímu úřadu v Jablonci nad Nisou sice vždy nepodařilo odvrátit hromadné propouštění zaměstnanců sklářských podniků, téměř ve všech případech však byla taková opatření alespoň zmírněna oddálením výpovědní lhůty nebo snížením počtu propouštěných dělníků.³⁹

Obce se také pokoušely zamezit růstu nezaměstnanosti poskytováním nových pracovních příležitostí. Nejčastěji prováděly komunální výstavbu, úpravy silnic a ulic, které

³⁵ V rámci gentského systému se dělníci mohli dobrovolně pojistit u svých odborových organizací pro případ nezaměstnanosti. K podpoře, kterou vyplácely nezaměstnaným tyto odborové organizace, pak stát a obec poskytovaly pouze určitý příspěvek. Péče o nezaměstnané spočívala tedy především na odborových organizacích. Výše podpory závisela na délce členství v organizaci a výši dosahovaného výdělků.

³⁶ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 5.

³⁷ Za hromadné propouštění považovalo vládní nařízení takové, které postihovalo 15% dělníků v továrních podnicích do 700 zaměstnanců a 10% dělníků v závodech nad 700 zaměstnanců.

³⁸ Vládní nařízení o opatřeních proti zastavování provozu továrních podniků, proti hromadnému propouštění zaměstnanců a o úpravě některých výpovědních lhůt při pracovních (služebních) poměrech zaměstnanců v těchto podnicích ze dne 20. dubna 1934, č. 78/1934 Sb. z. a n. ČSR, §§ 1 a 2, s. 332-333.

³⁹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3764, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1934, s. 11-12.

financovaly z výnosů vnitřních půjček.⁴⁰ Město Jablonec nad Nisou nezaměstnaným dále poskytovalo uhlí a brambory na zimu, balíky s potravinami nebo ošacení pro děti.⁴¹

Nalezení východiska z neutěšených hospodářských poměrů a odbytové krize ztěžovala v československém sklářském průmyslu značná roztržitost na úrovni výroby i nedostatečná soudržnost na vyšším stupni, který představovala různá grémia, sklářské svazy a společenstva. Tyto organizace sdružovaly skláře s rozdílnou specializací, proto mezi sebou často nemohly najít jednotnou programovou linii. Společné záležitosti většinou ustoupily do pozadí za zájmy jednotlivých skupin. Nedostatek koncentrace se projevoval i na celostátní úrovni, kde neexistovala centrální instituce hájící zájmy československého exportu skleněného zboží.⁴²

Důležitou roli hrál ve sklářském průmyslu Hospodářský svaz sklářských průmyslníků se sídlem v Praze a jeho sesterská organizace Zaměstnavatelský svaz sklářských průmyslníků v Teplicích. Pro oblast Jablonecka a Železnobrodská se stal významným Sklářský svaz v Jablonci nad Nisou (Genossenschaft der Glasswaren-Erzeuger), který spolupracoval například se Společenstvem výrobců skleněného zboží v Železném Brodě nebo Společenstvem brusičů a rytců draho- i polodrahokamů a jejich imitací, jakož i obchodníků s nimi pro politické okresy turnovský a semilský v Turnově. O oblast vývozu skla se staralo Grémium exportérů politického okresu Jablonec nad Nisou (Gremium der Exporteure des politischen Bezirkes Gablonz a. N.), Svaz českých výrobců a vývozců jabloneckého zboží z Jablonce nad Nisou (také

⁴⁰ V době hospodářské krize byly vypsány dvě vnitřní půjčky, Investiční půjčka (1931) a půjčka Práce (1933). Tyto půjčky sloužily k zajištění veřejné investiční činnosti, která měla pomoci překonat hospodářskou krizi poskytováním pracovních příležitostí. Finanční prostředky získané půjčkami umožnily například vodohospodářskou výstavbu, úpravu silnic, investice do železnic, stavbu letišť atd. LACINA Vlastislav, SLEZÁK Lubomír: *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha: Historický ústav 1994, s. 46-47.

⁴¹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 11, 14.

⁴² PATOČKA: *Jablonecká industrie v krizi*, s. 6-7, 11.

Společenstvo výrobců skleněného zboží v Jablonci nad Nisou) nebo Pojizerský průmyslový a vývozní ústav v Železném Brodě.⁴³ Pojizerský ústav byl založen v roce 1922 a svým programem navazoval na poslání železnobrodské sklářské školy. Jeho hlavním cílem se stalo zdokonalování výroby a podpora odbytu nejen sklářských, ale i pasířských výrobků. Za tímto účelem pořádal odborné přednášky a kurzy, vypisoval soutěže na nové vzory výrobků, poskytoval sklářům rady ohledně různých právních předpisů, podporoval export zboží jeho propagací na výstavách a veletrzích, informoval výrobce o obchodních záležitostech týkajících se vývozu. Sklářské škole v Železném Brodě také opatřoval výukové pomůcky a podporoval její absolventy. Myšlenka spolupráce sklářské školy s institucí pro rozvoj průmyslu a exportu se tedy ukázala být šťastnou.⁴⁴ V únoru roku 1923 byl také založen Sklářský ústav v Hradci Králové, který se zaměřil především na organizačně poradenskou, přednáškovou a ediční činnost. Věnoval se také pořádání různých kurzů, výstav a podpoře odborného školství. Jeho význam spočíval i v oblasti vědeckotechnického výzkumu pro různá sklářská odvětví a v zavádění nových výrobních technologií. Významnou úlohu sehrál v době hospodářské krize, kdy připravil pro některé nezaměstnané sklářské dělníky náhradní výrobní programy. Sklářský ústav spravovalo kuratorium, jehož členy se stali i někteří občané Železného Brodu. V letech 1924-1949 vydával odborný časopis *Sklářské rozhledy*.⁴⁵

Mezi léty 1934-1936 se začaly podmínky exportu zlepšovat především díky devalvaci koruny.⁴⁶ Dosavadní

⁴³ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 396/31, s. 1; TVRDÝ: *Československý průmysl sklářský*, s. 9.

⁴⁴ LANGHAMER Antonín: *Pětaosmdesátiny sklářské školy v Železném Brodě*, in *Sklář a keramik*, č. 1-2, roč. 56 (2006), Teplice: Česká sklářská společnost 2006, s. 9; SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Odborná škola sklářská Železný Brod*, k. 111, Katalog Jubilejní výstavy čsl. skla a bijouterie a pojizerské krajské výstavy v Železném Brodě, s. 65-67.

⁴⁵ LANGHAMER Antonín: *Legenda o českém skle*, Zlín: Tigris 1999, s. 123; *Sklářský ústav v roce 1923*, in *Sklářské rozhledy*, roč. 1 (1924), Hradec Králové: Sklářský ústav 1924, s. 8.

⁴⁶ V průběhu 30. let došlo k devalvaci koruny dvakrát, v únoru 1934 a říjnu 1936.

deflační politika udržování pevné měny podporovala dovoz, zatímco československé vývozní zboží, tedy i sklo, nemohlo pro vysoké ceny soutěžit se zeměmi, které svou měnu již devalvovaly.⁴⁷ Ve sklářském průmyslu došlo v tomto období také k oživení exportu a k mírnému snižování počtu nezaměstnaných. Hodnota vývozu skla se v roce 1936 zvýšila na 609 milionů Kč a tento trend pokračoval i nadále. Přesto se sklářský průmysl z důsledků hospodářské krize do počátku druhé světové války již nevzpamatoval.⁴⁸

⁴⁷ SEKANINA Milan: *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*, Praha: Libri 2004, s. 75.

⁴⁸ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, Stanoviska sklářského dělnictva k nynějším poměrům ve sklářském průmyslu v ČSR ze dne 13. prosince 1937, s. 3-4; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3777, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1936, s. 1-3.

2. Státní intervencionismus ve sklářské výrobě v období hospodářské krize

Ekonomická krize 30. let podnítila přijetí rozsáhlého souboru regulativních opatření státu. Stát zasahoval do hospodářské oblasti buď nepřímo prostřednictvím rozpočtu, daní, cel a podobných nástrojů nebo reguloval ekonomiku přímými formami, tedy právními předpisy.⁴⁹

Podstatným z hlediska státní intervence v hospodářství se stal zákon o mimořádné moci nařizovací č. 95/1933 Sb. z. a n. ČSR, schválený parlamentem dne 9. června 1933.⁵⁰ Na základě tohoto zákona došlo k dočasnému přenesení zákonodárné pravomoci z parlamentu na vládu, která tak s výjimkou měnových problémů rozhodovala o hospodářské politice státu.⁵¹ Po dobu mimořádných domácích a zahraničních hospodářských poměrů měla vláda v rámci zmocnění svými nařízeními rozhodovat o úpravě celního sazebníku, případně cen a výrobních či odbytových poměrů v průmyslu, živnostech a zemědělství. Vláda také mohla vydávat nařízení k udržení rovnováhy ve státních a státem spravovaných podnicích, ústavech, fondech a dalších institucích.⁵² Do 14 dnů od vyhlášení se vládní nařízení musela předložit parlamentu ke schválení. Pokud obě parlamentní komory odepřely souhlas, pozbývala platnosti.⁵³ Účinnost tzv. zmocňovacího zákona byla několikrát prodloužena⁵⁴ a na jeho základě vláda v dalších

⁴⁹ VOJÁČEK Ladislav, SCHELLE Karel, KNOLL Vilém: *České právní dějiny*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2010, s. 330.

⁵⁰ Tamtéž, s. 332.

⁵¹ LACINA, SLEZÁK: *Státní hospodářská politika*, s. 38-39.

⁵² Zákon o mimořádné moci nařizovací ze dne 9. června 1933, č. 95/1933 Sb. z. a n. ČSR, § 1, s. 473.

⁵³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL: *České právní dějiny*, s. 332.

⁵⁴ Zákonem č. 206/1933 Sb. z. a n. (ze dne 15. listopadu 1933) do 30. června 1934, zákonem č. 109/1934 Sb. z. a n. (ze dne 21. června 1934) do 30. června 1935, zákonem č. 131/1935 Sb. z. a n. (ze dne 26. června 1935) do 30. června 1936 a zákonem č. 163/1936 Sb. z. a n. (ze dne 17. června 1936) do 30. června 1937. Zmocnění tedy platilo od poloviny roku 1933 až do konce června 1937.

letech vydala řadu nařízení týkajících se různých hospodářských oborů, sklášství nevyjímaje.

V souvislosti se zhoršujícími se hospodářskými podmínkami rostlo také úsilí státu o regulaci průmyslu, i když významem a rozsahem byly státní zásahy v této oblasti menší než v zahraničním obchodě, měnové politice a úvěrnictví. Jedná se o tři nejvýznamnější oblasti československého hospodářství, ve kterých se s nástupem hospodářské krize rozšířila aktivita státu nejvíce. V průběhu 30. let se řada průmyslových oborů snažila pokračovat v liberalistických tradicích předcházejícího desetiletí a jejich činnost byla i nadále ovlivňována hlavně zájmovými organizacemi podnikatelů nebo obchodními a živnostenskými komorami.⁵⁵ Pro oblast průmyslu vydala vláda v rámci zmocnění jen 21 nařízení, kterými legalizovala především návrhy výše zmíněných organizací a institucí.⁵⁶

Regulativní funkci v průmyslu plnily v první řadě kartely. Ty se začaly v průběhu krize rychle rozšiřovat, proto vznikla potřeba dát jim legální základnu. Dne 12. července 1933 byl schválen zákon o kartelech a soukromých monopolech č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, kterým dostaly kartelové dohody právní závaznost, a účastníci kartelu je tedy nemohli libovolně vypovídat.⁵⁷ Tzv. kartelový zákon tak výrazně omezil původní kontraktační svobodu jednotlivých subjektů a nahradil ji státními zásahy.⁵⁸ Zákon vymezoval pojem kartel jako úmluvu mezi samostatnými podnikateli, kterou se jednotlivé smluvní strany zavazovaly omezit mezi sebou volnost soutěže regulováním výroby, odbytu, obchodních podmínek a cen za účelem ovládnout co nejúčinněji trh.⁵⁹

⁵⁵ SEKANINA: *Kdy nám bylo nejhůře?*, s. 76.

⁵⁶ LACINA, SLEZÁK: *Státní hospodářská politika*, s. 44.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ MALÝ Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Leges 2010, s. 424.

⁵⁹ Zákon o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon) ze dne 12. července 1933, č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, § 1, s. 743.

Jak jsem již zmínila výše, v činnosti kartelů nepanovala úplná volnost, protože ji vláda mohla na základě kartelového zákona různými způsoby omezovat.⁶⁰ Vláda byla například zmocněna zakázat provádění kartelové dohody, pokud došlo nepřiměřeně vysokými cenami k ztížení nebo znemožnění podnikání v určitém odvětví.⁶¹ Došlo také ke zřízení kartelové komise a kartelového soudu.⁶² Tyto orgány dohlížely, zda smluvní strany dodržují všechny povinnosti stanovené v kartelové úmluvě.⁶³ Zákon dále připouštěl možnost odstoupení jednotlivých členů kartelu od smlouvy, a to v případě, že by jejím prováděním bylo ohroženo podnikání takovou měrou, která nemohla být předvídána při uzavírání smlouvy.⁶⁴ V souvislosti se státní podporou kartelizace byly zavedeny sankce pro podniky, které neplnily podmínky smluv nebo chtěly ze stávajících kartelů vystoupit.⁶⁵ Dohody vznikaly zpravidla pro hospodaření s jedním výrobkem nebo polotovarem, proto velké firmy často figurovaly v několika kartelech.⁶⁶

Uzavřené kartelové smlouvy i veškeré jejich změny musely mít písemnou podobu. V zájmu zajištění přehledné kontroly se vkládaly do kartelového rejstříku a s ním spojené sbírky listin, které vedl Státní statistický úřad v Praze. Do zápisů v kartelovém rejstříku měl v úředních hodinách právo nahlédnout každý občan. Naopak sbírka listin byla tajná a přístup k ní náležel jen příslušným ministerstvům a kartelové komisi.⁶⁷

⁶⁰ MALÝ: *Dějiny českého a československého práva*, s. 425.

⁶¹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL: *České právní dějiny*, s. 331

⁶² Členy kartelové komise jmenovala vláda a příslušná ministerstva (ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, zemědělství, veřejných prací, vnitra, financí, sociální péče a zahraničních věcí). Představitelé kartelového soudu byli jmenováni prezidentem na základě návrhu vlády. Zákon o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon) ze dne 12. července 1933, č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, §§ 19 a 20, s. 746-747.

⁶³ MALÝ: *Dějiny českého a československého práva*, s. 425.

⁶⁴ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL: *České právní dějiny*, s. 331.

⁶⁵ MALÝ: *Dějiny českého a československého práva*, s. 425.

⁶⁶ LACINA, SLEZÁK: *Státní hospodářská politika*, s. 44-45.

⁶⁷ Zákon o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon) ze dne 12. července 1933, č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, §§ 2 a 3, s. 743-744.

Kartelový rejstřík byl založen dne 18. října 1933. Do 1. listopadu téhož roku se musely k zápisu přihlásit ty kartelové dohody, které vznikly před 1. zářím 1933, tedy před datem, kdy nabýval účinnosti zákon o kartelech a soukromých monopolech. Smlouvy sepsané po 1. září 1933 se nahlašovaly Státnímu statistickému úřadu vždy do 15 dnů od uzavření.⁶⁸ Do kartelového rejstříku se zapisovaly následující údaje o předložených kartelových úmluvách. Jednalo se o předmět kartelové smlouvy, den uzavření a doba jejího trvání, jména a sídla smluvních stran kartelové dohody, jména a bydliště osob povolaných k jejich zastupování, dále jméno a sídlo organizace provádějící kartelovou úmluvu⁶⁹, jména a bydliště zástupců této organizace a případně jejich odštěpených závodů.⁷⁰

Současně s žádostí o zápis do kartelového rejstříku bylo nutné Státnímu statistickému úřadu předložit také samotnou kartelovou smlouvu, stanovy organizace, která dohodu prováděla, a oznámit jména, sídla a oblast činnosti všech firem, kterých se smlouva týkala. Tyto dokumenty se vkládaly do sbírky listin, zatímco stručné výňatky z jednotlivých úmluv byly zapisovány do veřejného kartelového rejstříku. Státní statistický úřad evidoval vedle kartelových dohod a s nimi spojených dokumentů také kartely stanovené prodejní ceny.⁷¹

Kartely vyrůstaly z přirozeného procesu koncentrace výroby. V lehkém průmyslu, kde pracovalo mnoho firem a trh zde byl rozvrácen v důsledku volné konkurence, vznikaly kartelové dohody velmi obtížně. Vláda proto přistupovala k další cestě koncentrace výroby, kterou představovala nucená syndikalizace postupně vyhlášená pro jednotlivá průmyslová odvětví.⁷²

⁶⁸ Zákon o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon) ze dne 12. července 1933, č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, §§ 42 a 43, s. 750.

⁶⁹ Tento údaj se uváděl pouze v případě, že kartelová smlouva takovou organizaci zřizovala.

⁷⁰ Zákon o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon) ze dne 12. července 1933, č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, § 3, s. 743.

⁷¹ Tamtéž, §§ 2-4, s. 743.

⁷² SEKANINA: *Kdy nám bylo nejhůře?*, s. 76; LACINA, SLEZÁK: *Státní hospodářská politika*, s. 45.

Ve sklářství byla nucená syndikalizace zavedena vládním nařízením o některých organizačních a jiných opatřeních ve výrobě skla č. 2/1936 Sb. z. a n. ČSR ze dne 20. prosince 1935.⁷³ Na základě tohoto nařízení se v různých odvětvích sklářského průmyslu zřídily tzv. organizační útvary, tedy syndikáty, které díky shodnému postupu svých členů podporovaly hospodářský vývoj výroby skla jak na domácím trhu, tak i v zahraničí. Sklářský syndikát vznikl tehdy, pokud se ukázala potřeba uspořádat v dané oblasti výrobní a odbytové poměry a pokud se pro něj vyslovila tzv. směrodatná část podniků.⁷⁴ Směrodatnou částí se rozuměla většina výrobců v daném sklářském odvětví, na kterou muselo připadat alespoň 70% ze souhrnu tržeb za zboží nebo ze souhrnu mezd a platů nebo z počtu zaměstnanců.⁷⁵ Určení směrodatné části tedy nezáviselo na množství výrobců, ale na výrobní kapacitě. V případě syndikátu se jednalo de facto o kartel pouze s tím rozdílem, že účast v kartelu nebyla do vyhlášení nucené syndikalizace povinná, zatímco pokud vznikl nucený syndikát, musely do něj vstoupit všechny podniky daného odvětví.⁷⁶

Do pravomoci sklářského syndikátu náleželo například určování nejvyššího množství výroby a odbytu pro jednotlivé členy, stanovení zásad pro případ překročení nebo nedosažení tohoto množství, úprava prodejních cen, péče o udržení a zvýšení vývozu, stanovení podmínek pro převod výrobních a odbytových kvót mezi členy.⁷⁷ Syndikát se dále staral o budování různých zařízení pro výzkum a o odbornou výchovu

⁷³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL: *České právní dějiny*, s. 330-331.

⁷⁴ Vznik syndikátu byl dále vázán na vytvoření vlastních stanov a souhlas ministerstva průmyslu, obchodu a živností, sociální péče a vnitra. Vládní nařízení o některých organizačních a jiných opatřeních ve výrobě skla ze dne 20. prosince 1935, č. 2/1936 Sb. z. a n. ČSR, § 6, s. 4-5.

⁷⁵ Vládní nařízení o některých organizačních a jiných opatřeních ve výrobě skla ze dne 20. prosince 1935, č. 2/1936 Sb. z. a n. ČSR, §§ 5-7, s. 4-5.

⁷⁶ MALÝ: *Dějiny českého a československého práva*, s. 425; LACINA, SLEZÁK: *Státní hospodářská politika*, s. 44.

⁷⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL: *České právní dějiny*, s. 331.

sklářských pracovníků. Ke snazšímu provádění svých úkolů si mohl zřizovat místní pobočky a dozorčí orgány.⁷⁸

Protože značná část výrobní kapacity zůstávala za krize pro nedostatek odbytu nevyužita, vyhlásila vláda v některých oborech tzv. numerus clausus, kterým bylo zřizování nových a rozšiřování starých závodů zakázáno nebo alespoň vázáno na povolení ministerstva průmyslu, obchodu a živností.⁷⁹ Pro sklářství vydala vláda dne 13. dubna 1934 nařízení o úpravě některých poměrů ve sklářské výrobě č. 70/1934 Sb. z. a n. ČSR. Skláři byli povinni opatřit si povolení ministerstva průmyslu pro založení nebo rozšíření sklářské hutě, případně rafinerie na zušlechťování dutého skla a skla pro výrobu jabloneckého zboží. Stejně tak potřebovaly svolení ty hutě, které se chtěly orientovat na výrobu nového druhu skla,⁸⁰ jehož produkcí se dosud nezabývaly. Tímto nařízením stát značně podvázal vznik nových podniků ve sklářském průmyslu.⁸¹

Na základě vládního nařízení č. 70/1934 Sb. z. a n. byl také při ministerstvu průmyslu, obchodu a živností zřízen sbor pro záležitosti sklářského průmyslu, kterému příslušelo podávat zprávy o stavu zaměstnanosti, o výrobních a odbytových poměrech v jednotlivých sklářských odvětvích a informovat o vývoji v oblasti domácí výroby a výroby tzv. jabloneckého zboží.⁸² Sbor pro záležitosti sklářského průmyslu se skládal ze stejného počtu zástupců sklářských zaměstnavatelů, jmenovaných ministrem průmyslu na návrh zaměstnavatelských organizací, a ze zástupců sklářských

⁷⁸ Vládní nařízení o některých organizačních a jiných opatřeních ve výrobě skla ze dne 20. prosince 1935, č. 2/1936 Sb. z. a n. ČSR, §§ 11 a 12, s. 6-7.

⁷⁹ LACINA, SLEZÁK: *Státní hospodářská politika*, s. 45.

⁸⁰ Vládní nařízení se v tomto směru týkalo skla litého, tabulového, zrcadlového, dutého a výroby tzv. jabloneckého zboží. Vládním nařízením č. 2/1936 Sb. z. a n. došlo k rozšíření i na sklo olovnaté a lahvové.

⁸¹ Vládní nařízení o úpravě některých poměrů ve sklářské výrobě ze dne 13. dubna 1934, č. 70/1934 Sb. z. a n. ČSR, § 1, s. 315-316.

⁸² Oblast působnosti tohoto sdružení rozšířilo vládní nařízení č. 2/1936 Sb. z. a n. Sbor pak dohlížel i na zachování hromadných pracovních smluv, vedl v patrnosti mzdové a platové poměry ve sklářství, pečoval o udržení a zvýšení zaměstnanosti nebo projednával zprávy členů jednotlivých syndikátů o stavu výroby a odbytu ve sklářské výrobě. Vládní nařízení o některých organizačních a jiných opatřeních ve výrobě skla ze dne 20. prosince 1935, č. 2/1936 Sb. z. a n. ČSR, § 17, s. 8-9.

zaměstnanců, které jmenoval ministr sociální péče na doporučení odborových organizací.⁸³ Dne 12. srpna 1935 vyhlásila vláda doplňující nařízení č. 176/1935 Sb. z. a n. ČSR, kterým se sklářům zakazovalo bez svolení ministerstva průmyslu, obchodu a živností brousit skleněné imitace drahokamů a polodrahokamů jinak než ručně.⁸⁴ Ustanovení vládního nařízení č. 70/1934 Sb. z. a n.⁸⁵ bylo dále rozšířeno dne 20. prosince 1935 nařízením č. 2/1936 Sb. z. a n.,⁸⁶ které vedle zavedení nucené syndikalizace obsahovalo i opatření proti zakládání nových a rozšiřování starých podniků ve sklářství.

V průběhu hospodářské krize mezi sebou železnobrodské a jablonecké sklářské firmy⁸⁷ uzavřely několik kartelových dohod. Ještě před schválením zákona o kartelech a soukromých monopolech došlo v Düsseldorfu dne 26. ledna 1933 k podpisu kartelové smlouvy mezi firmou Gebrüder Redlhammer z Jablonce nad Nisou, která se zabývala výrobou a vývozem skleněných knoflíků a perlí, se dvěma dalšími zahraničními podniky z Cách – Risler & Co a Ferdinand Schmetz.⁸⁸ Protože se jednalo o mezinárodní kartelovou dohodu uzavřenou v zahraničí, podléhala po vydání kartelového zákona ustanovení § 37. Tato smlouva tedy mohla vejít v platnost pouze tehdy, pokud její podmínky odsouhlasila československá vláda.⁸⁹ Předmětem úmluvy se stala regulace odbytu, obchodních podmínek a cen skleněných perlí, porcelánových a skleněných knoflíků a dalšího podobného zboží. Na společných tržbách byli členové kartelu zúčastněni různými podíly. Na

⁸³ Vládní nařízení o úpravě některých poměrů ve sklářské výrobě ze dne 13. dubna 1934, č. 70/1934 Sb. z. a n. ČSR, § 5, s. 316.

⁸⁴ Vládní nařízení ze dne 12. srpna 1935, č. 176/1935 Sb. z. a n. ČSR, kterým se doplňují některá ustanovení vládního nařízení ze dne 13. dubna 1934, č. 70/1934 Sb. z. a n., o úpravě některých poměrů ve sklářské výrobě, čl. I., s. 564.

⁸⁵ Ve znění vládního nařízení č. 176/1935 Sb. z. a n.

⁸⁶ Odkazují k poznámce pod čarou č. 82.

⁸⁷ V kartelech figurovaly i zahraniční sklářské podniky.

⁸⁸ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 44, kartelová smlouva č. 332, s. 21-23.

⁸⁹ Zákon o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon) ze dne 12. července 1933, č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, § 37, s. 749.

firmu Risler & Co připadalo 44%, na továrnu Gebrüder Redlhammer 38% a na podnik Ferdinanda Schmetze jen 18%. Mezi země, kterých se kartelová dohoda týkala, patřilo nejenom Československo a Německo, ale také Rakousko, Maďarsko, Jugoslávie, Nizozemsko a Dánsko.⁹⁰

Kartel byl vytvořen na dobu tří let, do 31. prosince 1935. Následně došlo k jeho několikerému prodloužení – nejprve do 30. června 1937, následně do konce září téhož roku a nakonec až do 30. listopadu 1937. Od této doby k žádnému dalšímu prodloužení dohody mezi firmami nedošlo a kartel tak přestal existovat. K pokusům o jeho znovuoobnovení došlo až na konci srpna roku 1938, ale z důvodu složité mezinárodní politické situace se nakonec tato iniciativa nezdařila.⁹¹

Právní zástupce jablonecké firmy Gebrüder Redlhammer, dr. Reinhold Prade, předal dne 13. října 1933 Státnímu statistickému úřadu v Praze žádost o vložení smlouvy do kartelového rejstříku, která zde byla posléze zapsána pod číslem 332. Splnil tak zákonnou povinnost ohlásit kartel do 1. listopadu 1933.⁹² Kartelová dohoda nezřizovala žádnou výkonnou organizaci k vnějšímu zastupování smluvních stran, ani nebyl vytvořen oficiální název kartelu. Existoval pouze právní zástupce podniků sdružených v kartelu, který sídlil v Düsseldorfu a jako důvěrník dohlížel na dodržování vzájemných závazků mezi smluvními stranami, zprostředkoval jejich písemný styk a účastnil se společných porad. Zastupování kartelu navenek mu ale nepříslušelo.⁹³

Dne 28. listopadu 1933 došlo v Jablonci nad Nisou k založení kartelu výrobců kovových bižuterních polotovarů.⁹⁴ Sdružení se sice soustředilo především na produkci kovového

⁹⁰ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 44, kartelová smlouva č. 332, s. 21-23, 41.

⁹¹ Tamtéž, s. 3-6, 24.

⁹² Zákon o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon) ze dne 12. července 1933, č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, §§ 42 a 43, s. 750.

⁹³ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 44, kartelová smlouva č. 332, s. 28-29.

⁹⁴ Tamtéž, k. 62, kartelová smlouva č. 566, s. 37.

zboží, nicméně pasířství⁹⁵ bylo se sklářským průmyslem v oblasti Jablonecka a Železnobrodsko neodmyslitelně spjato. Zhotovování bižuterních ozdob se neobešlo bez drobných kovových dílů, záponek nebo kotlíků pro upevňování skleněných kamenů.⁹⁶ Členy kartelu se staly čtyři významné pasířské firmy se sídlem v Jablonci nad Nisou⁹⁷ – Heinrich Brditschka, Franz Hoffmann & Söhne, Adolf Zappe a Karl Unger & Söhne. Smlouva byla uzavřena s cílem upravit mezi jednotlivými podniky výrobu, odbyt, obchodní podmínky a ceny kovových bižuterních polotovarů. Dohoda se uzavírala na dobu neurčitou. Každá smluvní strana ale měla právo z kartelu vystoupit, a to nejdříve dne 1. dubna 1934. Tohoto ustanovení využil podnik Adolfa Zappa a právě k tomuto datu vypověděl kartelovou smlouvu.⁹⁸

Zastupováním a kontrolou kartelové dohody byla pověřena Společnost pro podporu jabloneckého sklářského a bižuterního průmyslu se sídlem v Jablonci nad Nisou (Gesellschaft zur Förderung der Gablonzer Glas- und Schmuckindustrie), za kterou ve vnějším styku vystupoval její předseda Eduard Ludwig Redlhammer a jednatel Robert Polzer. Vytvoření kartelu oznámili zástupci Společnosti dne 5. prosince 1933 Státnímu statistickému úřadu. Smlouva byla do kartelového rejstříku zapsána pod číslem 566.⁹⁹

Od konce prosince 1934 přestal kartel výrobců kovových bižuterních polotovarů existovat. Již na jaře následujícího roku ale začaly jablonecké pasířské firmy uvažovat o jeho znovuoobnovení, ke kterému nakonec došlo až na podzim roku 1935. Kartel trval do 10. března 1939, kdy došlo ke zrušení

⁹⁵ Hlavní obor pasířů tvořilo zhotovování kovové bižuterie a její zušlechťování jako leštění, malování nebo osazování skleněnými imitacemi drahých kamenů. Pasířství na Jablonecku zahrnovalo nejen finální výrobky, ale i výrobu různých polotovarů. NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 92.

⁹⁶ NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 92.

⁹⁷ Podniky měly své závody nejen v Jablonci nad Nisou. Firma Heinrich Brditschka provozovala jednu ze svých poboček v Hodkovicích nad Mohelkou, zatímco v Českém Dubu působil Franz Hoffmann & Söhne a Karl Unger & Söhne. NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 62, kartelová smlouva č. 566, s. 38.

⁹⁸ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 62, kartelová smlouva č. 566, s. 34-38.

⁹⁹ Tamtéž, s. 37-38.

dohody, protože se všechny smluvní strany nacházely na území připojeném k Říši.¹⁰⁰

K uzavření Kartelu výrobců a prodejců skleněných kroužků došlo dne 17. února 1936. Smlouva mezi jednotlivými firmami, které se později v tomto kartelu sdružily, ale vznikla o několik dní dříve. Její účinnost tedy začínala již 8. února 1936. Cílem dohody se stala ochrana a kontrola výroby a odbytu skleněných kroužků, vytvoření bariér proti nespravedlivé soutěži v tomto sklářském odvětví a společný nákup surovin. Snadnou kontrolu exportu banglí zajišťovaly dokumenty s údaji o přesném množství a druhu vyváženého zboží, které musely podniky připojovat ke svým fakturám.¹⁰¹

Kartel výrobců a prodejců skleněných kroužků zpočátku tvořily čtyři podniky – Vater & Sohn z Lučan nad Nisou, Johann Preissler z Jablonce nad Nisou, Josef Seibt z Hraničné u Jablonce nad Nisou a Josef Gustav Neisser z Bedřichova u Jablonce nad Nisou.¹⁰² Již 18. září 1936 ohlásilo přistoupení ke kartelu dalších pět podniků – Julius Hübner z Loučné nad Nisou, Rudolf Linke z Jabloneckých Pasek,¹⁰³ Richard Schier z Janova nad Nisou, Anton Schmidt z Frýdštejna a Emil Stumpe z Janova nad Nisou.¹⁰⁴ V létě roku 1937 se členy kartelu stali ještě dva výrobci skleněných kroužků – Eduard Jantsch a Wenzel Ulbrich, oba z Janova nad Nisou. V této době tedy kartel tvořilo jedenáct firem. Organizace provádějící kartelovou úmluvu nebyla zřízena. Právním zástupcem všech smluvních stran se stal Ernst Vater za firmu Vater & Sohn, který dne 27. února 1936 zažádal u Státního statistického úřadu v Praze o zařazení Kartelu výrobců a prodejců

¹⁰⁰ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 62, kartelová smlouva č. 566, s. 37-38.

¹⁰¹ Tamtéž, k. 95, kartelová smlouva č. 889, s. 8 a 19-22.

¹⁰² Tamtéž, s. 19-22.

¹⁰³ Od roku 1904 tvořily Jablonecké Paseky samostatnou obec. Ta byla po druhé světové válce připojena k Jablonci nad Nisou a jeho městskou částí je dodnes.

¹⁰⁴ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 95, kartelová smlouva č. 889, s. 12-17.

skleněných kroužků do kartelového rejstříku. Smlouva byla zapsána pod číslem 889.¹⁰⁵

Trvání kartelu stanovili signatáři smlouvy nejprve na délku jednoho roku, do 8. února 1937. Následně došlo k prodloužení o další rok do 8. února 1938 a od tohoto data na dobu neurčitou. Zrušení kartelové úmluvy a její následné vymazání z kartelového rejstříku proběhlo dne 29. března 1938.¹⁰⁶

Dne 17. dubna 1936 se v místnostech firmy Zahradník & Hásek v Jablonci nad Nisou konala schůze podniků zabývajících se exportem a výrobou skleněných kroužků. Jednání se samozřejmě zúčastnil Jaroslav Hásek za exportní firmu Zahradník & Hásek,¹⁰⁷ dále Ernst Jäckel, zástupce firmy J. W. Jäckel & Co z Lučan nad Nisou, která se věnovala vývozu skleněných a bižuterních výrobků, a Petr Blažek, nájemce sklářské brusírny v Těpeřích u Železného Brodu. Z důvodu neustále vzrůstající konkurence Japonska a Britské Východní Indie ve výrobě a exportu skleněných kroužků se tyto podniky během schůze rozhodly uzavřít mezi sebou dohodu za účelem vzájemné ochrany a rozvoje vývozu tohoto zboží na indický trh. Konkrétně se kartelová smlouva týkala dvou druhů skleněných kroužků tzv. Common Glass Bangles a Fire Glass Bangles. V prvním případě se jednalo o neopracované skleněné kroužky, v druhém o nebroušené kroužky leštěné v ohni.¹⁰⁸

Kartelová dohoda vycházela z přesvědčení, že obchodní pozice v Indii lze udržet jen vysokou kvalitou a přístupnými

¹⁰⁵ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 95, kartelová smlouva č. 889, s. 8-10, 19-22.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 2-3, 6, 11.

¹⁰⁷ Háskové patřili mezi jedny z nejúspěšnějších sklářů na Železnobrodsku, kteří se prosadili i v jabloneckém exportu. Mačkář a faktor Jan Hásek založil společně s Františkem Zahradníkem firmu Zahradník & Hásek. V roce 1907 pak byla Těpeřích u Železného Brodu postavena brusírna skleněných kroužků a o šest let později také mačkárna. Synové Jana Háška, Rudolf a Jaroslav, převzali firmu v polovině 20. let a zároveň přenesli její sídlo do Jablonce nad Nisou. Zde se věnovali exportu banglů. Další z potomků Jana Háška Bohuslav se spojil s Oldřichem Krykorkou. Tak vznikla firma Hásek & Krykorka, která pokračovala ve výrobě skleněného zboží v Těpeřích; NOVÝ Petr a kol.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku, Žehušice: Městské knihy 2007*, s. 48-49.

¹⁰⁸ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 97, kartelová smlouva č. 908, s. 10; NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 81.

cenami pro široké vrstvy konzumentů. Firmy se proto zavázaly ke koncentraci výroby a racionalizaci provozu zavedením dokonalejších strojů. Ke stávajícímu kartelu později, dne 19. října 1936, přistoupila také firma Brüder Hudsky ze Smržovky, která se orientovala na export skleněných kroužků stejně jako výše uvedení signatáři kartelové smlouvy. Platnost dohody byla stanovena na dobu jednoho roku, tedy do 17. dubna 1937. Později došlo k jejímu prodloužení až do 31. prosince 1938. Kontrolou správného dodržování kartelové smlouvy byl pověřen každoročně volený důvěrník.¹⁰⁹ Podniky si jako svého zástupce zvolily Jaroslava Hásku za firmu Zahradník & Hásek. Organizace provádějící kartelovou úmluvu nebyla zřízena.¹¹⁰

Ve smyslu § 3 kartelového zákona předložil Jaroslav Hásek dne 28. dubna 1936 Státnímu statistickému úřadu v Praze jako správci kartelového rejstříku uzavřenou smlouvu, sdělil také její předmět, den uzavření a dobu jejího trvání, jména a sídla smluvních stran společně s žádostí o zaevidování kartelové dohody. Smlouva byla do kartelového rejstříku zapsána pod číslem 908. K vymazání dohody došlo až počátkem roku 1947, i když smlouva nebyla prodloužena již od prosince 1938.¹¹¹

¹⁰⁹ Důvěrníkem kartelu byl zvolen Jaroslav Jebavý z Jablonce nad Nisou.

¹¹⁰ NA Praha, fond Kartelový rejstřík, k. 97, kartelová smlouva č. 908, s. 5-10.

¹¹¹ Tamtéž, s. 1, 9.

3. Typy výroby a rafinace skla s důrazem na vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli

V jabloneckém a železnobrodském sklářství našla samozřejmě i ve 30. letech zastoupení jak hutní prvovýroba, tak i různé techniky zušlechťování skla. Sklářská huť se orientovala na vlastní výrobu různých druhů skloviny tavením vhodných surovin a na její další zpracování.¹¹² K základnímu technickému vybavení sklárny patřila tavicí pec, dále zařízení pro chlazení skla a ostatní pomocná technika.¹¹³ Zpočátku fungovaly sklářské hutě na principu přímého otopu pecí dřevem. Později se v novém typu skláren začalo tavit sklo pomocí plynu z hnědého uhlí, případně se v odlehlých částech země bez železničního spojení používal dřevoplyn. Šlo o systém využití tepla vznikajícího během spalování uhlí nebo dřeva k ohřevu vzduchu¹¹⁴, což zároveň znamenalo úsporu 30-50% paliva oproti předchozímu vytápění pecí.¹¹⁵ Ve sklárnách mohly z utaveného skla vznikat jak hotové výrobky, tak různé polotovary, které sloužily k dalšímu zpracování. Základní hutní polotovar představovaly tyče, tyčinky a trubice různých průměrů, délek a barev zhotovované tažením. Sloužily nejčastěji pro výrobu skleněné bižuterie.¹¹⁶

Na hutní prvovýrobu navazovalo rafinování skla. Jednalo se o různé techniky dalšího zušlechťování skleněných polotovarů, kterými se zabýval největší počet pracovníků v jabloneckém a železnobrodském sklářství. Vedle sklářů v trvalém zaměstnaneckém poměru šlo především o domácí dělníky, vykonávající různé specializované činnosti většinou ve svých domácnostech nebo dílnách. Domáctí skláři

¹¹² KIRSCH: *Historie sklářské výroby II. díl/1*, s. 21.

¹¹³ VONDRUŠKA Vlastimil: *Sklářství. Řemesla, tradice, technika*, Praha: Grada 2002, s. 33.

¹¹⁴ Tento nový způsob otápění vynalezl německý inženýr Friedrich Siemens mezi léty 1856-1861. Obdobný systém Siebert byl patentován v roce 1878. NOVÝ: *Historie a současnost podnikání*, s. 39.

¹¹⁵ NOVÝ: *Historie a současnost podnikání*, s. 33, 38-39.

¹¹⁶ NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 50.

navazovali pracovní vztah opakovaně při sjednávání každé zakázky s faktorem nebo sklářským podnikatelem.¹¹⁷ Často tedy pracovali pro více zaměstnavatelů.¹¹⁸

Mezi přední místa, kde se rafinovalo skleněné zboží, patřily ve 30. letech brusírny a dílny domácích brusičů. Domáctí dělníci provozovali brusné řemeslo zpravidla v jedné místnosti, která soužila zároveň jako ložnice a kuchyně. Zde se nacházelo několik brusných stolic,¹¹⁹ protože se na splnění zakázky v daném termínu podíleli často všichni členové rodiny. Domáctí brusiči mohli při své práci obdělávat i část zemědělské půdy. Skláři zušlechťovali broušením různé druhy zboží. Nejčastěji se mezi ně řadily bižuterní kameny, které měly svým tvarem a barvou napodobovat drahé kameny a polodrahokamy.¹²⁰ U skleněné imitace drahého kamenu se rozeznávaly tři části- spodek, vršek a tzv. zejмка, která představovala hranu kamene. Vršek byla část nad zejmkou a brusič na něm zpravidla vytvořil plochu. Spodek bižuterního kamene se nacházel pod zejmkou a obrušoval se do špičky.¹²¹ Podle četnosti broušení, tedy podle toho, kolik měla skleněná imitace drahokamu řad hran neboli facet, se určovala jakost zboží.¹²² Ze složitých výbrusů se nakonec vyvinul základní tvar s osmi facetami na horní a dolní straně (tzv. šaton). Obdobným způsobem, tedy vybrušováním facet, se zpracovávaly i skleněné perle. Od skleněných imitací drahých kamenů se

¹¹⁷ Bližší charakteristiky jednotlivých typů sklářských zaměstnanců a zaměstnavatelů (podnikatel, faktor, dílenský pomocník, domácí dělník) uvádím níže v této kapitole.

¹¹⁸ KIRSCH: *Historie sklářské výroby II. díl/1*, s. 22.

¹¹⁹ V oblasti domácí sklářské práce se ve výrobě dlouhou dobu udržely šlapací brusy. Domáctí dělník pracoval na posadě zvané „cojka“ (z německého slova Zeug, v překladu náčiní nebo náradí) se vsazeným tenkým pískovcovým kotoučem, který uváděl do pohybu šlapacím pedálem. Archiv NTM Praha, sbírka č. 791 *Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu (tzv. Klepova sbírka)*; LUBAS, Ludvík: *Z mých vzpomínek na naše horské sklářství*, č.j. 1607/50, s. 2; KORÁ: *Domácká práce*, s. 14.

¹²⁰ KORÁL: *Domácká práce*, s. 13-14.

¹²¹ Pokud byl u kamene vybroušen vršek i spodek, nazývalo se takové zboží celocín. V případě, že brusič opracoval pouze vršek a spodek zůstal surový, neslo zboží označení půlcín. Bižuterní kámen, který se jen vylisoval z poniklované formy nebo opálil v ohni, aby odrážel světlo i bez broušení a leštění, patřil mezi tzv. šmirglové zboží. NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 18.

¹²² NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 17-18.

broušené perle lišily především tím, že byly opatřeny dírkou pro případné navlékání.¹²³

Sklářští dělníci se specializovali také na broušení skleněných kroužků. Kroužky nacházely hlavní odbytiště v Číně, Africe, v oblasti Předního východu a Britské Indie, kde se užívaly nejen jako ozdoby, ale i k náboženským účelům. Postupem času se vývoz začal přiklánět spíše k nebroušeným kroužkům, leštěným pouze v ohni. Z důvodu menší náročnosti na zpracování, a tedy i nižší ceny, bylo toto zboží na indickém trhu velmi žádané a představovalo tak konkurenci pro japonský export banglí.¹²⁴

Rafinací skleněných polotovarů se ve sledovaném období zabývaly také mačkárny. Jednalo se o charakteristické nízké domky většinou se dvěma komíny. Vnitřky staveb bývaly začazeny od tavicích pecí, kde se nad plamenem rozžhavovaly plné skleněné tyče (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 2**). Z jejich roztavených částí mačkáři rychlým pohybem lisovali jednotlivá skleněná zrna pomocí formiček upevněných v kleštích. Obdobně probíhala výroba mačkaného zboží u stolu nad tavicím kahanem (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 3**).¹²⁵ Zpočátku mačkáři pracovali s dřevěnými kleštěmi s kovovými formičkami, později byla do výroby zavedena celokovová mačkadla.¹²⁶ Nejběžnější zboží vyráběné v mačkárnách představovaly mačkané skleněné perle, které se zhotovovaly za pomoci klešťových forem s propichovací mechanikou. Při lisování pronikla jehla ve formě sklem a tím opatřila perli dírkou.¹²⁷ Mačkané perle se mohly dále předávat do rukou

¹²³ NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 59, 64-65.

¹²⁴ KORÁL: *Domácká práce*, s. 24-25; NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 81.

¹²⁵ Archiv NTM Praha, sbírka č. 791 *Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu* (tzv. *Kleplova sbírka*): LUBAS, Ludvík: *Z mých vzpomínek na naše horské sklářství*, č.j. 1607/50, s. 5; KORÁL: *Domácká práce*, s. 12-13.

¹²⁶ NOVÝ: *Historie a současnost podnikání*, s. 45.

¹²⁷ Archiv NTM Praha, sbírka č. 791 *Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu* (tzv. *Kleplova sbírka*): LUBAS, Ludvík: *Z mých vzpomínek na naše horské sklářství*, č.j. 1607/50, s. 5.

brusičů, kteří je upravili do požadovaného tvaru. Podobným procesem výroby procházely také mačkané skleněné knoflíky.¹²⁸

Výrobci vinutého skla pracovali s tavicí lampou, napájenou petrolejem, plynem nebo benzínem. Sklář v ohni roztavil plnou skleněnou tyčinku, poté začal sklo vinout na tenký drát namočený ve zředěné kaolinové hlince a nakonec pomocí různých forem vytvaroval například náhrdelníková zrna, přívěsky k náušnicím nebo jiné dekorační předměty (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 3**). Za pomoci skleněných nití z rozžhavených tyčinek se také na vinutém skle mohly vytvářet různé dekory.¹²⁹ Běžně se technikou vinutí vyráběly skleněné perle, vedle nich také první knoflíky a bangle, jejichž okraj byl narozdíl od broušených kroužků oblý.¹³⁰

Rafinace skleněných polotovarů probíhala také v dílnách na foukání perlí. Foukané perle patřily mezi lehké tenkostěnné zboží, které skláři vyráběli u stolu nad kahanem foukáním do dutých trubek. K jejich tvarování se používaly dřevěné nebo kovové formy.¹³¹ Hotové perle se dále zušlechťovaly pokovováním, kdy se vnitřek opatřil stříbrným leskem, aby dostatečně odrážel světlo a vytvářel potřebný efekt.¹³²

Sklářský průmysl na Jablonecku a Železnobrodsku se vyznačoval velkým množstvím různých specializací především v oblasti zušlechťování skla. Jeden obor rafinace často navazoval na druhý, takže skleněné zboží muselo projít rukama několika sklářů, než byl výrobek zcela hotov a připraven k prodeji.¹³³ Velmi úzce souvisela s jabloneckým a železnobrodským sklářským průmyslem také práce pasířů. Zhotovování bižuterních ozdob se neobešlo bez drobných kovových dílů, záponek nebo kotlíků pro upevňování

¹²⁸ Knoflíky tohoto typu se vyráběly především mačkáním skleněných tyčí u stolu. KORÁL: *Domácká práce*, s. 11.

¹²⁹ KORÁL: *Domácká práce*, s. 10-11.

¹³⁰ NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 70-81.

¹³¹ NOVÝ: *Historie a současnost podnikání*, s. 45; NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 66.

¹³² KORÁL: *Domácká práce*, s. 26.

¹³³ Tamtéž, s. 15-16.

skleněných imitací drahých kamenů. Pasířství nezahrnovalo jen výrobu polotovarů, ale i finální výrobky. Ty představovala kovová bižuterie vyráběná převážně z obecných kovů doplňovaných i kovy vzácnými. Pasíři kovovou bižuterii dále zušlechťovali například leštěním, malováním nebo ji také doplňovali sklem. Sklo a kov tedy představovaly materiály velmi často kombinované.¹³⁴ V souvislosti se zahájením chodu sklářské školy v Železném Brodě se začaly v této lokalitě uplatňovat další rafinační techniky. Šlo především o zdobení skla malbou a leptáním, o broušení, rytí, pískování nebo výrobu skleněných figurek.

Sociální postavení výše uvedených jednotlivých typů sklářských dělníků a také jejich vztahy se zaměstnavateli určovaly ve sledovaném období právní předpisy vydané po vzniku Československé republiky a v průběhu 20. a 30. let, především pak jejich provádění v praxi.

Dne 19. prosince 1918 došlo ke schválení zákona o osmihodinové době pracovní č. 91/1919 Sb. z. a n. ČSR, podle kterého nesměli zaměstnanci živnostenských závodů, podniků provozovaných státem, veřejnými nebo soukromými společnostmi, dále zaměstnanci hornických zařízení, zemědělských a lesních podniků pracovat více než 48 hodin týdně, tzn. maximálně 8 hodin denně.¹³⁵ Zaměstnavatel také nemohl zadávat svému zaměstnanci práci domů, pokud se tím měla prodloužit povolená délka pracovní doby. Zákon dále stanovil, že zaměstnanci musí být poskytnuta po pětihodinové nepřetržité práci čtvrt hodinová a jednou týdně 32 hodinová přestávka, která zpravidla připadala na neděli. Za výjimečných okolností, pokud nastala z různých důvodů zvýšená potřeba práce, mohla být délka pracovní doby prodloužena. V případě sklářských závodů na Jablonecku a Železnobrodsku povoloval prodloužení pracovní doby živnostenský inspektorát v Liberci.

¹³⁴ KIRSCH: *Historie sklářské výroby II. díl/1*, s. 21; NOVÝ: *Jablonecká bižuterie*, s. 83, 92.

¹³⁵ Sobota patřila mezi pracovní dny.

V nepřetržitě provozovaných podnicích zákon povoloval noční práci od desáté hodiny večerní do páté hodiny ranní, ke které mohli být povoláni pouze muži starší 16 let. Během noční práce se nesměly zaměstnávat ženy. Platil také zákaz zaměstnávání dětí, dokud nedosáhly stáří 14 let a neukončily povinnou školní docházku. Mladiství zaměstnanci (muži do 16 let, ženy do 18 let) směli vykonávat jen lehké práce a právo na přestávku měli již po nepřetržité čtyřhodinové práci.¹³⁶

V oblasti sklářské výroby zákon upravoval pouze délku pracovní doby zaměstnanců živnostenských závodů a obsahoval i ustanovení, která se týkala práce mladistvých, žen a dětí. V případě domácích dělníků k žádnému omezení pracovní doby nedošlo, proto se v domácích sklářských provozovnách běžně pracovalo až 16 hodin 7 dní v týdnu, tedy i v neděli. Domácká práce dětí také nebyla upravena.¹³⁷

Zákonem o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácké práce č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR ze dne 12. prosince 1919 byla zavedena závazná pravidla ve vztahu zaměstnavatele (podnikatel, zprostředkovatel, skladovní mistr) k zaměstnanci (dílenský pomocník, domácký dělník) a naopak.¹³⁸ Podle tohoto zákona měli zaměstnavatelé povinnost vést přehledné a aktuální seznamy zaměstnanců jako podklad pro dělnické sociální pojištění, zdravotní inspekci, nemocenské pokladny, statistiku domácké práce nebo kontrolu živnostenského inspektorátu.¹³⁹ Dále museli zaznamenávat do tzv. dodávkové knížky, kterou zdarma obdržel každý zaměstnanec, datum zadání práce a lhůtu pro její provedení, druh a počet zboží určeného k výrobě, způsob vypočítávání mzdy a její výši,

¹³⁶ Zákon o osmihodinové době pracovní ze dne 19. prosince 1918, č. 91/1919 Sb. z. a n. ČSR, §§ 1-10, s. 81-83.

¹³⁷ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 27.

¹³⁸ KIRSCH: *Historie sklářské výroby II. díl/1*, s. 23; Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácké práce ze dne 12. prosince 1919, č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR, § 1, s. 38.

¹³⁹ Oblast Jablonecka a Železnobrodská spadala pod živnostenský inspektorát v Liberci, který spravoval 11. dozorčí okres, tedy obvody okresních úřadů Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Německé Jablonné (dnes Jablonné v Podještědí) a Liberec. NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 1.

případně jaké suroviny měli sami zaměstnanci pro výrobu zboží dodat. Domáctí dělníci byli povinni předkládat dodávkové knížky například během kontrol živnostenských inspektorů.¹⁴⁰

Pro každé výrobní odvětví domácí práce zřídil ministr sociální péče ústřední komisi, přičemž pro sklářskou výrobu¹⁴¹ musela tato komise vzniknout ihned poté, co zákon nabyl účinnosti. Ústřední komise se skládala celkem z devíti členů, kterými byli zástupci podnikatelů, domácích dělníků a odborníků příslušného výrobního odvětví vždy po jedné třetině. Mezi hlavní úkoly této organizace patřilo stanovení nejnižších dělnických mezd a cen vyráběného zboží, úpravy pracovních a dodávkových podmínek, řešení různých stížností nebo předávání informací o celkovém stavu výroby ministerstvu sociální péče. Veškerá veřejně vyhlášená usnesení ústřední komise schválená ministerstvem sociální péče vytvářela řád domácí práce, který zaměstnavatele zavazoval k tomu, že nesměl v porovnání s tímto řádem ukládat zaměstnancům méně příznivé pracovní podmínky. Pro odvětví domácí práce, kde již působila ústřední komise, mohly vzniknout také komise obvodní, které působily především v oblasti sporů o pracovních a mzdových podmínkách mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, a zajišťovaly tak ochranu domácí práce na regionální úrovni. Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského vznikla jak v Železném Brodě, tak i v Jablonci nad Nisou v únoru roku 1922. Jejich zastřešujícím orgánem se stala Ústřední komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského v Praze. V případě domácích dělníků také zákon zakazoval, aby ve svých dílnách zaměstnávali kromě členů vlastní rodiny další pomocníky nebo

¹⁴⁰ Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce ze dne 12. prosince 1919, č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR, §§ 4-7, s. 38-39.

¹⁴¹ Ústřední komise byly ihned po nabytí účinnosti zákona vytvořeny také pro výrobu textilní, oděvu, obuvi a perleťového zboží. V ostatních případech se ústřední komise zřizovaly podle potřeby. Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce ze dne 12. prosince 1919, č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR, § 9, s. 39.

učně. Kontrola pracovního poměru domácích pracovníků a jejich dílen příslušela zejména živnostenským inspektorátům.¹⁴²

Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR uváděl charakteristiky zaměstnanců a zaměstnavatelů v oblasti domácí výroby. Zároveň ale předpokládal následné vydání vládních nařízení, která by upřesnila, koho lze na základě zvláštních poměrů v jednotlivých výrobních odvětvích pokládat za domácího dělníka, dílenského pomocníka, skladovního mistra, zprostředkovatele (faktora) a podnikatele.¹⁴³ V oblasti jabloneckého a železnobrodského sklářského průmyslu se problém vydání takového nařízení začal řešit na počátku roku 1932 v souvislosti s dopadem hospodářské krize. Od jasnějšího výkladu zákona si totiž mnozí skláři slibovali zlepšení poměrů ve sklářské výrobě a především sociálního postavení domácích dělníků. Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že pouhá úprava zákona v tomto směru nemohla neodstranit hlavní obtíže při jeho provádění, například problém s vydáváním dodávkových knížek.¹⁴⁴

Počátkem roku 1932 zaslalo Ministerstvo sociální péče Společenstvu výrobců skleněného zboží v Železném Brodě návrh vládního nařízení s přesnějšími charakteristikami zaměstnanců a zaměstnavatelů v domácí sklářské výrobě. V únoru byl návrh tímto Společenstvem projednán a doplněn o některé úpravy. Za domácí dělníky měly být považovány osoby, které se zabývaly výrobou nebo zpracováním zboží mimo provozovnu zaměstnavatelů, zpravidla ve vlastních obydlích. Domácí sklář ale mohl pracovat i mimo svůj dům ve vlastní místnosti, v místnosti pronajaté nebo v provozovně jiného domácího dělníka, pokud se jednalo o přechodnou

¹⁴² Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce ze dne 12. prosince 1919, č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR, §§ 9-24, 30-32, s. 39-42.

¹⁴³ Tamtéž, §§ 2 a 3, s. 38.

¹⁴⁴ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 1290/32, s. 7.

záležitost a pokud nebyl vůči vlastníkovvi či nájemci této provozovny v učebním nebo zaměstnaneckém poměru. Domáckému dělníkovi mohli vypomáhat členové jeho rodiny. Vedle nich nesměl domácký sklář zaměstnávat žádné učně ani dílenské pomocníky.¹⁴⁵

Na Jablonecku a Železnobrodsku se objevoval specifický systém pronajímání volných míst v živnostenských dílnách, především v brusírnách.¹⁴⁶ Majitel brusírny mohl brusiče buď sám zaměstnávat, nebo pronajímal volná brusičská místa za pevnou denní taxu brusičům, kteří pracovali pro jiné zaměstnavatele. Tento systém volných míst byl také známý pod názvem Freiörtlersystem. Skláři, kteří vykonávali práci na pronajatém pracovním místě v živnostenské provozovně, se nepovažovali za domácké dělníky ale dílenské pomocníky. Dále do této skupiny dílenských pomocníků patřili dělníci zaměstnaní přímo v podnicích svých zaměstnavatelů, případně osoby, které se nacházely v zaměstnaneckém poměru k domáckým sklářům, ovšem pouze pokud pocházely z jeho rodiny.¹⁴⁷

Sklářský podnikatel zadával výrobu zboží domáckým dělníkům buď přímo, nebo prostřednictvím faktorů. Hlavní úkol faktora tedy spočíval v rozdělení výroby mezi domácké dělníky na základě objednávky, kterou obdržel od podnikatele. Pozice domáckého skláře byla v tomto směru složitá, protože od faktora nedostával vše potřebné ke své práci. Většinou si musel sklo a další potřebné suroviny obstarat na vlastní náklady.¹⁴⁸ Domácký dělník ve sklářské oblasti stál na pomezí mezi samostatným a závislým výrobcem.¹⁴⁹ Společenstvo výrobců skleněného zboží zdůrazňovalo, že úloha faktora

¹⁴⁵ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Obvodní komise domácké práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 1290/32, s. 1-4.

¹⁴⁶ Tento systém se objevoval také v sousedních oblastech Nového Boru a Kamenického Šenova.

¹⁴⁷ KIRSCH: *Historie sklářské výroby II. díl/1*, s. 22; SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Obvodní komise domácké práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 1290/32, s. 1-5.

¹⁴⁸ Například navíječi skleněného zboží si sklo, případně petrolej nebo plyn do tavicí lampy platili sami. KORÁL: *Domácká práce*, s. 11.

¹⁴⁹ NOVÝ: *Historie a současnost podnikání*, s. 16.

nespočívala pouze ve zprostředkování styku s domácími dělníky. Faktor nesl i určité obchodní riziko, proto by ho zákonodárství mělo vnímat také jako podnikatele. Dále se v jablonecké a železnobrodské sklářské výrobě objevovali i příležitostní domácí dělníci, pro které domácí práce nepředstavovala hlavní zdroj obživy. Vykonávali ji pouze z důvodu vedlejšího výdělku při svém hlavním zaměstnání. Skladovní mistr se v jabloneckém sklářství nevyskytoval.¹⁵⁰

Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR ze dne 9. října 1924¹⁵¹ znamenal důležitý přelom v oblasti sociálního pojištění. Důchody vyplácené dělníkům na základě tohoto zákona jim poprvé poskytly určité zabezpečení a životní jistotu. Invalidní a starobní pojištění vytvořilo jednotný celek organizačně propojený se samostatným pojištěním nemocenským.¹⁵² Pojištění pro případ nemoci zajišťovaly nemocenské pojišťovny (dříve nemocenské pokladny), zatímco organizaci invalidního a starobního pojištění prováděla Ústřední sociální pojišťovna v Praze. Tato instituce zároveň plnila funkci dozorčího orgánu nad všemi nemocenskými pojišťovnami. Sama Ústřední sociální pojišťovna podléhala přímému dozoru státní správy, kterou vykonával ministr sociální péče.¹⁵³

Pojištění se vztahovalo na každého, kdo na území Československé republiky vykonával práce a služby na základě pracovního, služebního nebo učňovského poměru a nevykonával je příležitostně nebo jako vedlejší zaměstnání. Povinné pojištění se týkalo i domácích dělníků, kteří pracovali pro jednoho nebo více zaměstnavatelů mimo jejich provozovnu a

¹⁵⁰ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 1290/32, s.1-2.

¹⁵¹ Zákon vešel v platnost až 1. července 1926. MALÝ: *Dějiny českého a československého práva*, s. 395.

¹⁵² Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ze dne 9. října 1924, č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR, § 1, s. 1225.

¹⁵³ MALÝ: *Dějiny českého a československého práva*, s. 395; Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ze dne 9. října 1924, č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR, §§ 23-89, s. 1228-1240.

zakázky jim byly předkládány prostřednictvím zprostředkovatelů. Pojištění pro případ nemoci, invalidity a stáří vznikalo dnem, kdy začal zaměstnanec vykonávat práce a služby podle zákona povinně pojištěné. Do tří dnů pak zaměstnavatel musel přihlásit všechny své zaměstnance u příslušné nemocenské pojišťovny. Pojištěnci se řadili do 10 tříd podle denní mzdy¹⁵⁴, od kterých se následně odvíjela jak výše pojistného, tak i výše dávek. Pojistné hradili pojištěnci a jejich zaměstnavatelé společně po jedné polovině. Invalidní a starobní pojištění se vztahovalo pouze na osoby mladší 60 let.¹⁵⁵

Nemocenské pojišťovny byly podle zákona povinny poskytovat od čtvrtého dne pracovní neschopnosti denní nemocenské dávky, a to nejdéle po dobu jednoho roku, dále bezplatnou lékařskou péči a potřebná léčiva. Nemocenské pojišťovny zajišťovaly i finanční a lékařskou pomoc svým pojištěnkám v mateřství, případně vyplácely pozůstalým po zemřelých klientech pohřebné určené k pokrytí nákladů na pohřeb. Ústřední sociální pojišťovna v Praze poskytovala invalidní a starobní důchod pojištěncům od 65 let, dále vdovský a vdovecký důchod nebo důchod sirotčí pro děti mladší 17 let v případě úmrtí pojištěného otce nebo matky.¹⁵⁶

Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci invalidity a stáří vytvořil také zvláštní tříúrovňové pojišťovací soudnictví složené z rozhodčích soudů, pojišťovacích soudů a vrchního pojišťovacího soudu se sídlem v Praze. Tyto orgány rozhodovaly například v žalobách podaných proti výměru pojišťovny, kterým došlo k zamítnutí nároku na pojistnou dávku. Zaměstnavatele bylo také možné na základě ustanovení zákona potrestat za různé přestupky,

¹⁵⁴ Horní hranici nejnižší mzdové třídy tvořilo 6 Kč, spodní hranici nejvyšší třídy 34,50 Kč. Učeň, který nepobíral mzdu, patřil do první mzdové třídy. Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ze dne 9. října 1924, č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR, § 12, s. 1227.

¹⁵⁵ Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ze dne 9. října 1924, č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR, §§ 2-17, s. 1225-1228.

¹⁵⁶ Tamtéž, §§ 95-118, s. 1241-1245.

například za nesplnění ohlašovací povinnosti nebo za porušení povinnosti vést a uschovávat po určitou dobu mzdové záznamy.¹⁵⁷

Poprvé byl zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci invalidity a stáří novelizován na podzim roku 1928. Novela prodloužila lhůty pro přihlášení zaměstnanců u příslušné nemocenské pojišťovny až na šest dnů, takže zaměstnavatel nemusel platit za krátkodobé zaměstnance.¹⁵⁸ Druhá novelizace zákona pak proběhla již v období hospodářské krize na základě vládního nařízení č. 112/1934 Sb. z. a n. ČSR ze dne 15. června 1934 a přinesla především snížení nemocenských dávek.¹⁵⁹

Zaměstnavatelé se často snažili na pojistném ušetřit, proto vykazovali nižší mzdy, než ve skutečnosti vypláceli. Dokonce i sami dělníci neměli k pojištění příliš pozitivní vztah. Pokládali ho spíše za nucené spoření ve formě částek, které jim zaměstnavatel pravidelně strhával ze mzdy. Navíc si pojištěnci nemohli být jistí, zda se starobního důchodu vůbec dožijí, pokud se začínal vyplácet až od 65 let.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ze dne 9. října 1924, č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR, §§ 196-260, s. 1256-1265.

¹⁵⁸ PRŮCHA Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa I. díl (1918-1945)*, Brno: Doplněk 2004, s. 239-240.

¹⁵⁹ MALÝ: *Dějiny českého a československého práva*, s. 395.

¹⁶⁰ PRŮCHA: *Hospodářské a sociální dějiny I. díl*, s. 239.

4. Vliv hospodářské krize na vývoj postavení zaměstnanců ve sklářství, zejména domácích dělníků

Od počátku 30. let v souvislosti s probíhající hospodářskou krizí nabývala na významu sociální otázka jabloneckých a železnobrodských sklářských dělníků, zejména domácích pracovníků, kteří se ocitali v nejsložitější situaci. Většina problémů, se kterými se zdejší sklářská výroba potýkala, vyplývala z nedodržování různých zákonných ustanovení v důsledku zhoršených hospodářských poměrů.

Živnostenský inspektorát v Liberci se v průběhu 30. let setkával při kontrolách domácích sklářských dílen na Jablonecku a Železnobrodsku se dvěma základními problémy. Jednalo se o porušování ustanovení o dodávkových knížkách¹⁶¹ a o nedodržování povinného sociálního pojištění domácích dělníků.¹⁶² Zaměstnavatelé měli ze zákona povinnost poskytovat domácím sklářům zdarma dodávkové knížky. Živnostenští inspektoři se však během kontrol potýkali s mnoha případy, kdy byli dělníci nuceni si knížky od zaměstnavatelů kupovat, případně ji od něho vůbec neobdrželi. Další potíže s dodávkovými knížkami působili zaměstnavatelé tím, že do knížek nezapisovali všechny potřebné údaje, především výši vyplacené mzdy. Tímto závažným problémem se mnohokrát zabývala i Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského v Jablonci nad Nisou.¹⁶³

V průběhu roku 1930 zaznamenal živnostenský inspektorát v Liberci výrazný nárůst výše popsaných přestupků ve vedení

¹⁶¹ Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce ze dne 12. prosince 1919, č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR, §§ 6-8, s. 39.

¹⁶² Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ze dne 9. října 1924, č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR, § 3, s. 1225.

¹⁶³ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3741, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1928, s. 39; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3744, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1929, s. 53.

dodávkových knížek. Problémy se nově začaly vyskytovat také ve výrobě krystalového zboží, kde bylo v tomto směru doposud vše v pořádku. Nezapisováním údajů do knížek nebo jejich neposkytováním se snažili zaměstnavatelé zakrýt snižování mezd domácích sklářů oproti platným mzdovým tarifům. Příčina tohoto jednání spočívala také ve snaze zaměstnavatelů snížit co nejvíce provozní náklady. K vedení dodávkových knížek bylo totiž obvykle zapotřebí přijmout nové pomocné administrativní síly. Liberecký živnostenský inspektorát podal za přestupky zákona o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR celou řadu udání. Pokuty, které zaměstnavatelům následně vyměřil okresní úřad v Jablonci nad Nisou, byly ale příliš nízké.¹⁶⁴ Za porušení ustanovení o dodávkových knížkách a zápisů v nich vyměřoval zákon pokutu do maximální výše 1000 Kč.¹⁶⁵

Dodržování zákona o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce se v následujících letech vlivem hospodářské krize ještě více zhoršilo. Dodávkové knížky obdrželo jen minimum domácích sklářských dělníků. Podmínky se nepatrně zlepšily alespoň ve výrobě krystalerie, kde po zkušenostech z předchozích let prováděli odborníci z řad sklářských dělníků soustavné inspekce. Na obdobných kontrolách se zaměstnavatelé společně s dělníky v žádném jiném oboru nedohodli.¹⁶⁶ Okresní úřad v Jablonci nad Nisou také usiloval za pomoci obecních úřadů a nemocenských pojišťoven o vytvoření úředního soupisu domácích sklářů a jejich zaměstnavatelů, aby tak usnadnil činnost živnostenským inspektorům a alespoň částečně zpřehlednil výrobní a mzdové

¹⁶⁴ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 30-31; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 33-34.

¹⁶⁵ Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce ze dne 12. prosince 1919, č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR, § 34, s. 42.

¹⁶⁶ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 33; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 33-34.

podmínky v oblasti domácí sklářské práce na Jablonecku a Železnobrodsku.¹⁶⁷

Teprve v polovině 30. let se situace v provádění zákona o domácí práci začala postupně zlepšovat. Dodávkové knížky se již běžně vydávaly v pasířství a větší sklářské firmy poskytovaly dělníkům alespoň lístky s údaji o druhu zadané práce a o výši mzdy.¹⁶⁸ V roce 1936 obdrželi dodávkové knížky domácí dělníci ve většině sklářských oborů.¹⁶⁹

V roce 1930 vešla v platnost směrnice Ústřední sociální pojišťovny v Praze, která upravovala provádění pojištění domácích sklářů¹⁷⁰ pro případ nemoci, invalidity a stáří.¹⁷¹ Tato směrnice se vztahovala nejen na obvod okresní nemocenské pojišťovny v Jablonci nad Nisou, ale také v Liberci, Semilech, Turnově, Frýdlantu, Jilemnici a Lomnici nad Popelkou. Přihlašování domácího dělníka k pojištění u příslušné nemocenské pojišťovny zajišťoval zaměstnavatel, tedy osoba, která domácího skláře zaměstnávala přímo a za odvedenou práci mu vyplácela mzdu.¹⁷² Zaměstnavatel byl povinen předat nemocenské pojišťovně seznam všech domácích dělníků, kteří od něho v uplynulém měsíci obdrželi mzdu, a současně za tyto osoby zaplatit pojistné.¹⁷³ Výše pojistného byla stanovena na základě mzdy domácího skláře za vykonanou práci a náklady na jeho uhrazení nesli napůl

¹⁶⁷ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 33-34.

¹⁶⁸ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3764, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1934, s. 39.

¹⁶⁹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3777, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1936, s. 39.

¹⁷⁰ Směrnice se vztahovala také na domácí dělníky zaměstnané v pasířství a při broušení drahokamů, polodrahokamů a jejich imitací. NA Praha, fond *Ústřední sociální pojišťovna*, k. 132, Věstník Ústřední sociální pojišťovny 1930, roč. IV., s. 151.

¹⁷¹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 31.

¹⁷² Pokud podnikatel zadával domácím sklářům zakázky prostřednictvím faktora, považoval se za zaměstnavatele právě zprostředkovatel práce.

¹⁷³ Oba druhy pojistného, tedy jak pojištění nemocenské, tak starobní a invalidní, se hradily najednou a jejich výše dosahovala 10% z vyplacené čisté mzdy. Invalidní a starobní pojištění se neplatilo pouze za domácí dělníky mladší 16 let a osoby, které dosáhly 60 let před 1. červencem 1926 (vstoupil v platnost zákon č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR). NA Praha, fond *Ústřední sociální pojišťovna*, k. 132, Věstník Ústřední sociální pojišťovny 1930, roč. IV., s. 151.

zaměstnavatelé společně se zaměstnanci. Peněžité dávky nemocenského pojištění se vyplácely podle mzdové třídy dělníka, která se určovala na základě průměru zaplacených příspěvků za poslední tři měsíce.¹⁷⁴ V červnu roku 1932 došlo Ústřední sociální pojišťovnou k vydání nové směrnice, jejímž hlavním cílem bylo sjednotit provádění sociálního pojištění u všech domáckých dělníků.¹⁷⁵ Nově se také stanovila výše nemocenských dávek podle mzdové třídy, která odpovídala průměru zaplacených příspěvků za posledních šest měsíců.¹⁷⁶

Z výročních zpráv živnostenského inspektorátu v Liberci vyplývá, že v důsledku hospodářské krize a s ní související rostoucí poptávky po volných pracovních místech docházelo k častému obcházení ustanovení o provádění pojištění domáckých sklářů pro případ nemoci, invalidity a stáří. Sociálnímu pojištění se bránili nejen zaměstnavatelé, kterým se po přihlášení dělníků u okresních nemocenských pojišťoven zvyšovaly provozní náklady, ale i sami domáctí skláři. Jejich šance nalézt práci se totiž výrazně zvyšovala, pokud od zaměstnavatele nežádali přihlášení k pojištění. Vedle toho se také objevovaly případy, kdy domáctí dělníci žádali o vydání živnostenského listu, protože pak nepodléhali pojištění.¹⁷⁷ Směrnice Ústřední sociální pojišťovny z června roku 1932 přiznávala domáckému skláři, který obdržel živnostenský list, stále status domáckého dělníka.¹⁷⁸

¹⁷⁴ NA Praha, fond *Ústřední sociální pojišťovna*, k. 132, Věstník Ústřední sociální pojišťovny 1930, roč. IV., s. 151-152.

¹⁷⁵ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 28-29.

¹⁷⁶ NA Praha, fond *Ústřední sociální pojišťovna*, k. 133, Věstník Ústřední sociální pojišťovny 1932, roč. VI., s. 63-65.

¹⁷⁷ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 33-34.

¹⁷⁸ Proti tomuto ustanovení se stavěla například Obvodní komise domácké práce pro výrobu zboží sklářského v Železném Brodě nebo také zdejší Společenstvo výrobců skleněného zboží. Toto sdružení zásadně trvalo na tom, že domácký sklář, kterému byl vydán živnostenský list, ztrácel povahu domáckého dělníka a stával se tak samostatným podnikatelem. NA Praha, fond *Ústřední sociální pojišťovna*, k. 133, Věstník Ústřední sociální pojišťovny 1932, roč. VI., s. 66; SOKA v Jablonci nad Nisou, fond *Obvodní komise domácké práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 1290/32 a č.j. R 4113129-1.

Výše minimálního měsíčního výdělku, po jehož dosažení podléhal domácký sklář sociálnímu pojištění, byla stanovena na 120 Kč. Skromné příjmy domáckých dělníků v období hospodářské krize ale často nestačily na dosažení této částky, proto se řada z nich k povinnému pojištění nepřihlašovala. V důsledku omezených možností odbytu skleněného zboží vypláceli zaměstnavatelé mzdy za provedenou práci s měsíčním nebo i delším zpožděním. Tím mohlo také docházet k případům, kdy byl domácký sklář ve vzniklém mezidobí připraven o nemocenské pojištění. Zaměstnanci sklářských závodů a dílen se v porovnání s domáckými skláři nacházeli v mnohem výhodnější pozici, protože jejich výše platů neměla na přihlášení k sociálnímu pojištění žádný vliv.¹⁷⁹

V polovině 30. let se situace v oblasti přihlašování domáckých sklářů k sociálnímu pojištění zlepšila alespoň v pasířství a ve větších sklářských závodech. Menší firmy právní předpisy stále obcházely. Ukazovalo se také, že minimální měsíční mzda 120 Kč jako předpoklad pro pojišťovací povinnost, byla stanovena příliš vysoko. Této částky dosahovala pouze třetina domáckých dělníků.¹⁸⁰ Živnostenský inspektorát v Liberci proto doporučoval, aby se vzhledem ke mzdovým poměrům domáckých sklářů na Jablonecku a Železnobrodsku snížila tato suma z původních 120 Kč na 80 Kč.¹⁸¹

Většina sklářských závodů pracovala ve 30. letech v důsledku nedostatku objednávek a zmenšení celkové výrobní kapacity jen omezeně, proto se pracovní doba v těchto podnicích zkracovala dokonce na pouhé tři dny v týdnu. Z těchto důvodů zaznamenali živnostenští inspektoři při

¹⁷⁹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 28-29; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 35-36.

¹⁸⁰ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3764, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1934, s. 40-41.

¹⁸¹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3770, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1935, s. 36-37.

kontrolách jen nepatrné množství případů nepovoleného překračování zákonem stanovené pracovní doby.¹⁸² Ještě počátkem roku 1936 se ve většině sklářských závodů pracovalo méně než 48 hodin týdně. Teprve v druhém pololetí po zlepšení odbytu podnikatelé zaváděli plnou pracovní dobu.¹⁸³ Žádosti sklářských podniků o povolení práce přes čas se objevovaly spíše výjimečně. Živnostenský inspektorát v Liberci navíc tato povolení uděloval vzhledem k vysoké nezaměstnanosti pouze v závažných případech a po předchozí domluvě se závodními výbory, odborovými organizacemi, důvěrníky dělníků a příslušnou zprostředkovatelnou práce. Nejčastěji byla práce přes čas povolena v závodech, které obdržely objednávky vázané na krátké dodací lhůty, což vylučovalo přijetí a zaškolení nových sklářských dělníků.¹⁸⁴ K protizákonnému překračování pracovní doby docházelo pouze v některých jabloneckých vývozních domech. Rostoucí exportní potíže vedly tyto podniky k hromadnému propouštění zapracovaných kvalifikovaných sil, takže zbylí zaměstnanci museli v případě potřeby pracovat přes čas. Vzhledem ke stále rostoucímu počtu nezaměstnaných vystupoval živnostenský inspektorát v Liberci proti každému takovému přestupku velmi přísně. V problémových podnicích zaváděl také častější kontroly, a to i v pozdních večerních hodinách.¹⁸⁵ Tento stálý dozor vedl k pozitivním výsledkům, protože podniky začaly místo nepovoleného prodlužování pracovní doby upřednostňovat

¹⁸² NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 25-26; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3764, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1934, s. 27.

¹⁸³ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3777, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1936, s. 27.

¹⁸⁴ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 27; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 25-26.

¹⁸⁵ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 24; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3777, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1936, s. 29.

přijímání nových zaměstnanců.¹⁸⁶ Zákon o osmihodinové době pracovní č. 91/1919 Sb. z. a n. ČSR se nevztahoval na oblast domácí výroby. Domáctí skláři pracovali až 16 hodin denně, dokonce i v neděli, aby zadanou práci splnili v potřebném termínu.¹⁸⁷

V době silící hospodářské krize se začalo rozmáhat porušování tarifů prodejních cen zboží a minimálních dělnických mezd, které mezi sebou sjednali zaměstnavatelé a zaměstnanci v oblasti sklářské výroby. Dohodnuté mzdové ceníky obcházelí zaměstnavatelé především z toho důvodu, že obsahovaly vzhledem ke změně hospodářským poměrům příliš vysoké sazby. Jednání o dodržování těchto ceníků a případném zvýšení platů mezi zástupci podnikatelů a sklářských dělníků byla často zdlouhavá a v mnohých případech také nepřinesla žádný výsledek. Zlepšení sociálních poměrů zabraňovali paradoxně i sami sklářští dělníci, protože byli v době vysoké nezaměstnanosti ochotní přijmout práci za sníženou mzdu a během kontrol živnostenských inspektorů nenahlašovali porušování platných mzdových tarifů.¹⁸⁸ Významný podnět k neustálému stlačování mezd v jabloneckém a železnobrodském sklářském průmyslu představovala také japonská konkurence. Japonsko dodávalo na trh zboží za mnohem nižší ceny než vývozci z Jablonecka a Železnobrodka, proto s ním nebylo možné za normálních mzdových poměrů soutěžit. Cena skleněného zboží se srážela nejen prostřednictvím platů, ale také nižší kvalitou výrobků.¹⁸⁹

¹⁸⁶ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3782, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1937, s. 34.

¹⁸⁷ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 27-28.

¹⁸⁸ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3744, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1929, s. 54, 58-59; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 27-28; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3764, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1934, s. 36-37.

¹⁸⁹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 33; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3764, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1934, s. 39.

V mnoha sklářských oborech se v první polovině 30. letech projednávaly nové kolektivní smlouvy, které se týkaly úprav platových podmínek zaměstnanců. Jednalo se zejména o výrobu flakonerie a skleněných knoflíků, dále o návlek korálků, mačkání skleněného zboží u pece i u stolu a také o broušení kroužků, krystalového zboží a skleněných imitací drahých kamenů.¹⁹⁰ V oborech, kde se podařilo uzavřít nové ceníky, došlo ke snížení mezd až o 30%. Protože se však platy podle těchto ceníků dodržovaly jen výjimečně, klesaly výdělky dokonce až na třetinu v porovnání s původním stavem v předcházejících letech.¹⁹¹ Výši dělnických mezd stanovenou kolektivními smlouvami se československá vláda pokusila zajistit vydáním nařízení č. 118/1934 Sb. z. a n. ČSR ze dne 15. června 1934. Na základě tohoto nařízení se nesměly dohody mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, pokud upravovaly mzdové otázky, vypovědět do 30. dubna 1935.¹⁹² Následně se zvedla velká vlna nesouhlasu ze strany sklářských podnikatelů, kteří odmítali, aby byl sklářský průmysl jako vývozní odvětví silně podléhající výkyvům na zahraničních trzích vázán nevypověditelností smluv.¹⁹³ Přesto došlo dne 29. dubna 1935 k prodloužení nařízení č. 118/1934 Sb. z. a n. ČSR,¹⁹⁴ a to až do 1. března 1936. Tímto krokem došlo k ustálení mzdových poměrů v oborech, kde existovala kolektivní mzdová smlouva. Naproti tomu v oblastech výroby, ve kterých nebyla dohoda

¹⁹⁰ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 32; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 29-31; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 15, 32.

¹⁹¹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 28; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 15, 31.

¹⁹² Vládní nařízení, kterým se prodlužuje platnost hromadných smluv pracovních ze dne 15. června 1934, č. 118/1934 Sb. z. a n. ČSR, § 1, s. 451.

¹⁹³ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3764, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1934, s. 20.

¹⁹⁴ K prodloužení došlo prostřednictvím vládního nařízení, kterým se prodlužuje platnost hromadných smluv pracovních ze dne 29. dubna 1935, č. 89/1935 Sb. z. a n. ČSR, § 1, s. 258-259.

sjednána, se platové poměry stále zhoršovaly.¹⁹⁵ Teprve v druhé polovině roku 1936 se postupně začaly zvyšovat platy mačkářů, pasířů nebo brusičů flakonů a skleněných imitací drahokamů.¹⁹⁶

V souvislosti s nízkými platy a propouštěním zaměstnanců docházelo ve sklářském průmyslu k řadě dělnických stávek. K výraznému poklesu výdělků docházelo ve 30. letech především v brusírnách skleněného zboží, kde zaměstnavatelé často sráželi mzdy, aniž by brali v úvahu sjednané tarify. V některých případech to znamenalo snížení platů až o 60%.¹⁹⁷ Z tohoto důvodu se na stávkách nejčastěji podílely brusírny skleněných imitací drahých kamenů, kroužků nebo krystalerie a flakonového zboží. Mzdová hnutí se objevila i v oblasti výroby skleněných knoflíků. Do sporů zasahoval v případě potřeby jako zprostředkovatel jednání živnostenský inspektorát v Liberci. V době vrcholící hospodářské krize vycházely podněty ke stávkovým hnutím ze strany zaměstnavatelů, kteří začali propouštět své zaměstnance a prostřednictvím nových mzdových ceníků (často i bez ohledu na ně) snižovat dělnické platy.¹⁹⁸ Vzhledem k těžkým hospodářským poměrům a obavě ze ztráty zaměstnání se sklářští dělníci snažili stávkám spíše do poslední chvíle vyhnout.¹⁹⁹ Od poloviny 30. let byl patrný přesun iniciativy směrem k zaměstnancům. Stávková hnutí často vznikala z podnětu samotných dělníků, kteří od svých

¹⁹⁵ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3770, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1935, s. 11, 14.

¹⁹⁶ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3777, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1936, s. 35-36.

¹⁹⁷ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 10, 678; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3754, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1932, s. 28.

¹⁹⁸ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 331; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 10, 678; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 927; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3764, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1934, s. 144, 147; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3770, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1935, s. 18, 85, 98.

¹⁹⁹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 18.

zaměstnavatelů žádali zvýšení mezd a úpravy pracovních podmínek v jejich prospěch.²⁰⁰

Nárůst nezaměstnanosti ve sklářském průmyslu v období hospodářské krize se také spojoval s racionalizací výroby skleněného zboží v průběhu 20. let. Zároveň však bylo toto tvrzení zpochybňováno, což dokazuje spis vypracovaný Zaměstnavatelským svazem sklářských průmyslníků²⁰¹ a zasláný ministerstvu průmyslu, obchodu a živností dne 3. dubna 1934. Prostřednictvím popisu situace v různých sklářských odvětvích se Zaměstnavatelský svaz snažil ve spisu prokázat, že racionalizace výroby, ať už šlo o zdokonalování dosavadního technického zařízení nebo stále častější využívání strojů, nejsou podstatnou příčinou nárůstu nezaměstnanosti a že mechanizace výroby naopak vedla k zaměstnávání většího počtu sklářských dělníků a také ke zvýšení jejich mezd.²⁰²

V produkci tabulového skla se stroje začaly postupně uplatňovat od přelomu let 1921 a 1922. Do roku 1925 byla mechanizace výroby v tomto odvětví zcela dokončena. Podle údajů ve spisu patřila mezi hlavní důsledky racionalizace především koncentrace výroby, která se projevila ve snižování počtu sklářských podniků, a rozšiřování výroby vedoucí nejenom k postupnému zvětšování stavu dělnictva, ale nakonec i ke zvýšení jejich výdělků ve vztahu k polovině 20. let (viz **TABULKA 4**).²⁰³

²⁰⁰ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3777, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1936, s. 20-21; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3782, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1937, s. 17.

²⁰¹ Zaměstnavatelský svaz sklářských průmyslníků sídlil v Teplících.

²⁰² NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 1-2.

²⁰³ Tamtéž, s. 2-3

TABULKA 4: Důsledky racionalizace v odvětví tabulového skla.

rok	počet továren	počet dělníků	roční mzda	průměrná roční mzda jednoho dělníka ²⁰⁴	Průměrná týdenní mzda jednoho dělníka
1922	13	3 113	36 mil. Kč	11 tis. Kč	221 Kč
1925	—	3 305	30 mil. Kč	9 tis. Kč	173 Kč
1929	5-6	3 725	41 mil. Kč	11,7 tis. Kč	225 Kč

Pramen: NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 2-3.

Analogické poměry bylo možné sledovat u výroby lahví, kde zavádění strojní výroby vyvrcholilo opět rokem 1925. Ve srovnání s polovinou 20. let došlo také ke zvýšení dělnických mezd (viz **TABULKA 5**).²⁰⁵

TABULKA 5: Důsledky racionalizace v odvětví výroby lahví.

Rok	počet továren	počet dělníků	roční mzda	průměrná roční mzda jednoho dělníka	Průměrná týdenní mzda jednoho dělníka
1922	7	2 695	27 mil. Kč	10 tis. Kč	195 Kč
1925	—	2 812	23 mil. Kč	8 tis. Kč	160 Kč
1929	4	3 157	30 mil. Kč	9,5 tis Kč	183 Kč

Pramen: NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 3.

V odvětví dutého skla se racionalizace výrobního procesu vyznačovala hlavně tím, že došlo ke zvětšování pánvových pecí,²⁰⁶ případně k jejich přestavování na pece vanové. Vylepšení nebo zvětšení zařízení mělo za následek zaměstnání

²⁰⁴ Pro srovnání uvádím údaje z PRŮCHA: *Hospodářské a sociální dějiny I. díl*, s. 237-238; KIRCH: *Historie sklářské výroby II. díl/2*, s. 22.

²⁰⁵ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 3.

²⁰⁶ Místo dosavadních pecí s 10 pánvemi se začaly užívat pece až se 14 pánvemi. Docházelo i ke zvětšování jednotlivých pánví, a to z původních 60-73 cm na 150 cm. NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 3-4.

vyššího počtu kvalifikovaných dělníků. V případě dutého skla se tedy úsilí o zhospodárnění výroby tolik neprojevovalo v nahrazení ruční práce stroji, jako tomu bylo ve výrobě tabulového skla a lahví. Spíše šlo o celkové zvýšení technické výkonnosti dosavadních zařízení díky jejich zdokonalování.²⁰⁷

Zaměstnavatelský svaz sklářských průmyslníků se ve spisu dále zabýval aktuálními problémy ve sklářství. Ty podle jeho názoru nezpůsobila racionalizace výroby, ale důsledky světové hospodářské krize, k jejímž průvodním jevům patřil protekcionismus, tedy překážka exportu a příčina ztráty zahraničních trhů. Dále se také výrazně snížila kupní síla na domácím trhu a zostřil konkurenční boj, který vedl k prodeji skleněného zboží pod výrobními náklady. Ke konci spisu ještě Zaměstnavatelský svaz dodal, že racionalizace ve sklářském průmyslu se stala nutností v zájmu udržení světového významu československého skla a jeho konkurenceschopnosti na zahraničních trzích oproti sklářským výrobkům z jiných států, kde k technickým pokrokům již došlo.²⁰⁸

Zajímavé je sledovat reakci Spojeného svazu sklářských dělníků na výše uvedená stanoviska Zaměstnavatelského svazu sklářských průmyslníků k problému racionalizace. Svaz sklářských dělníků se stavěl proti názoru, že by zavádění strojů do výroby hospodářské poměry zlepšilo. Naopak podle něho zůstalo faktem snížení stavu zaměstnanců o nejméně 30%. Dále zdůrazňoval, že v oblasti výroby tabulového skla došlo v důsledku provedení mechanizace k nahrazování odborných pracovníků spíše dělníky mladšími a méně kvalifikovanými s nižším platem. Také se zvětšila produkce až o 60%, což znamenalo zvýšení počtu pracovních hodin.²⁰⁹ Obdobný vývoj pozoroval také ve výrobě skleněných lahví. V závěru spisu požadoval Svaz sklářských dělníků zavedení tzv.

²⁰⁷ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 3-4.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 4-5.

²⁰⁹ Před mechanizací pracovali dělníci 42 až 48 hodin týdně, po jejím provedení až 56 hodin týdně. NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 5.

racionalizační daně ve prospěch pracovníků vyloučených z výroby kvůli její mechanizaci a zdokonalování.²¹⁰

Podle mého názoru je velice složité zhodnotit celkový dopad racionalizace na sociální postavení sklářských dělníků, což dokazuje i výše uvedený názorový střet obou sklářských svazů. Důsledky každé inovace, která vedla ke zhospodárnění výroby v jednotlivých sklářských oborech, by bylo nutné analyzovat zvlášť. Konkrétní dopad racionalizace na brusiče skleněného zboží analyzuje následující kapitola v souvislosti s návrhy na zlepšení poměrů v jablonecké a železnobrodské sklářské výrobě.

²¹⁰ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 5-7.

5. Úsilí o zlepšení stavu ve sklářském průmyslu jako reakce na hospodářské a sociální poměry v tomto výrobním odvětví v první polovině 30. let

Sklářský průmysl na Jablonecku a Železnobrodsku založil svou proslulost především na kvalitní ruční práci sklářských dělníků. V průběhu 20. let 20. století, tedy mnohem později než tomu bylo v jiných průmyslových odvětvích, se ve sklářské výrobě začaly stále více uplatňovat stroje. To s sebou samozřejmě přinášelo omezování a vytlačování rukodělné práce a v mnohých případech i zhoršování sociálních poměrů sklářských dělníků, kteří mohli v důsledku mechanizace přicházet o zaměstnání nebo dostávat za odvedenou práci nižší mzdu. Do tohoto vývoje zasáhla počátkem 30. let hospodářská krize.²¹¹

Sociální postavení brusičů skla na Jablonecku a Železnobrodsku na konci 20. let a v době zhoršujících se hospodářských poměrů v první polovině 30. let může posloužit jako ukázka konkrétního dopadu hospodářské krize a racionalizace výroby na skupinu sklářských dělníků. Broušení se provádělo v domácích dílnách nebo živnostenských závodech až do první světové války ručně. Ve 20. letech 20. století začaly vznikat první mechanické brusírny, které postupně nahrazovaly ruční práci při broušení skleněných perel, imitací drahých kamenů, banglí a dalšího zboží. Brusné a leštící stroje se neustále zdokonalovaly, a tak jejich zavádění do výroby vyřazovalo z práce stále více brusičů skla, především domácích dělníků. Vedle toho přispěl ke zhoršení nezaměstnanosti brusičů a snižování jejich mezd prodej

²¹¹ GRISA Miroslav: *Návrh skláře Josefa Čepelíka z Tatobit na reformu poměrů v jabloneckém průmyslu z r. 1937*, in *Ars Vitraria*, roč. V (1974), Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou 1974, s. 98.

neopracovaných polotovarů krystalového zboží, které se díky zdokonaleným formám nemusely po vylišování dále zušlechťovat broušením.²¹² Jednalo se o tak zvané smirkové nebo šmirglové zboží. S prodejem šmirglového skla souvisí také stávka z jara 1927, která proběhla na Smržovce a v jejím okolí.²¹³ Brusiči se v důsledku těchto změn nemohli ve svém oboru kvůli nedostatku práce uživit, proto přecházeli do jiných odvětví sklářského průmyslu. Když počátkem 30. let naplno propukla hospodářská krize, která silně zasáhla jabloneckou a železnobrodskou výrobu skla, ztratili i tuto možnost. Jako problém se v tomto směru ukazovalo i to, že se mnozí ze sklářských brusičů odborově neorganizovali. Nemohli tedy pobírat příspěvky v nezaměstnanosti podle gentského systému a byli v době krize odkázáni pouze na nepravděpodobné obecní podpory.²¹⁴ To samozřejmě výrazně zhoršovalo jejich sociální situaci. V průběhu první poloviny 30. let se také v důsledku hospodářské krize výrazně snižovala mzda domácího brusiče.²¹⁵

Od poloviny 30. let docházelo ve sklářském průmyslu k zlepšování hospodářských a sociálních poměrů. Této situace se snažili využít sklářští dělníci k uzavření nových kolektivních smluv se svými zaměstnavateli, které by jim zajišťovaly výhodnější mzdy a všeobecně lepší pracovní podmínky. Po dlouhém a neúspěšném vyjednávání mezi oběma stranami, které naráželo především na neochotu ze strany zaměstnavatelů, vstoupilo asi 15 tisíc nejen domácích sklářů, ale i dělníků živnostenských závodů z oblasti Jablonecka a

²¹² GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 98.

²¹³ Důvodem stávky domácích brusičů skla se stalo snižování cen zboží a dělnických mezd. Do stávky vstoupilo asi 300 dělníků, kteří požadovali, aby exportéři odebírali pouze broušené sklo za přiměřenou cenu. Stávka byla úspěšná a situace se nakonec uklidnila, protože profesní sdružení a československá vláda výrobu šmirglového zboží zakázala. NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3739, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1927, s. 1155; NOVÝ: *Historie a současnost podnikání*, s. 24.

²¹⁴ GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 98.

²¹⁵ Mzda domácího brusiče závisela na druhu zboží, které opracovával. Jako příklad uvádím pohyb hodinové mzdy domácího dělníka, který se specializoval na broušení skleněných imitací drahých kamenů. V roce 1928 činila jeho mzda 4-6 Kč, v roce 1933 se snížila na 3 Kč a v roce 1935 dokonce na 1,5-2 Kč. NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3770, Výroční zpráva za rok 1935, s. 33-34.

Železnobrodská do stávkou.²¹⁶ Tato stávka trvala od 25. května do 10. července 1937 a přinesla pozitivní výsledek.²¹⁷ Následovalo uzavření nových mzdových sazebníků pro jednotlivé sklářské obory, což znamenalo zvýšení mezd v průměru o 60-70%. Například mzda brusičů se proti roku 1935, kdy si za hodinu vydělali 2 Kč, zvýšila na 3,5 Kč.²¹⁸

Aby se zajistilo dodržování mzdových tarifů, dohodli se dělníci společně se zaměstnavateli při uzavírání kolektivních smluv na zajištění pravidelné kontroly. Ministerstvo sociální péče proto jmenovalo 18 inspektorů z řad sklářských dělníků, kteří měli soustavně sledovat dodržování mzdových sazeb, především v oblasti domácí práce. Pouze v případech, kdy se zaměstnavatelé této kontrole bránili, hledali dělníci podporu u živnostenského inspektorátu v Liberci, který následně inspekci provedl sám.²¹⁹ Tyto kontrolory si skláři platili sami tak, že na jejich činnost poskytovali 1% ze svého měsíčního platu. Plnění tohoto nařízení se zaměstnavatelé bránili, a proto odmítali srážet daná procenta z vyplácených mezd a odvádět je městské spořitelně v Jablonci nad Nisou.²²⁰

V této době vypracoval Josef Čepelík, brusič skla z Tatobit u Turnova, vlastní návrh na reorganizaci turnovského a jabloneckého sklářství a na vyřešení nezaměstnanosti v tomto průmyslu, který zaslal dne 9. června 1937 předsedovi vlády Milanu Hodžovi. Koncem téhož měsíce obdržel odpověď od premiérova osobního tajemníka, že byl jeho návrh předán k úřednímu prostudování. Josef Čepelík návrh následně rozpracoval a v doplněné podobě ho 25. srpna zaslal ministrovi vnitra, obchodu, sociální péče a financí. K návrhu dále

²¹⁶ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3782, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1937, s. 17, 22.

²¹⁷ GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 99.

²¹⁸ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3770, Výroční zpráva za rok 1935, s. 33-34; NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3782, Výroční zpráva za rok 1937, s. 43.

²¹⁹ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3782, Výroční zpráva za rok 1937, s. 45.

²²⁰ GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 99.

připojil žádost o přijetí do státních služeb.²²¹ Na ministerstvu průmyslu, obchodu a živností byl Čepelíkův návrh prostudován a o několik dní později předán k nahlédnutí III. živnostenské sekci ministerstva. V polovině září ministerští úředníci návrh založili jako nerealizovatelný.²²²

Josef Čepelík rozčlenil svůj návrh do pěti částí. Na prvním místě se nachází úvod, který obsahuje obecné formulace různých opatření, kterými by se dala odstranit nezaměstnanost a špatné sociální postavení sklářského dělnictva.²²³ Po úvodu následuje přehledný obsah celého návrhu se stručným vylíčením vývoje jablonecké sklářské výroby a turnovského kamenářství. Závěrečné pasáže se zaměřují zejména na popis stavu ve sklářství v období 30. let.²²⁴ Třetí kapitola návrhu se věnuje rozboru sociálního úpadku některých skupin domácích sklářských dělníků a jejich zaměstnavatelů.²²⁵ Hlavní část tvoří poslední dvě kapitoly, tedy vlastní návrh a závěrečné zhodnocení výhod, které by přinesla jeho realizace. Na tomto místě je však nutné zdůraznit, že většina opatření, se kterými Josef Čepelík přicházel, se nedala realizovat. Návrhy byly často formulované příliš obecně a především vycházely z představy, že stát mohl na vše dohlížet, o všechno se starat a prosazovat spravedlivě zájmy jednotlivých skupin obyvatelstva.²²⁶ Případně se jednalo o změny, které by i po svém uskutečnění k výraznějšímu zlepšení situace ve sklářství stejně nevedly.

²²¹ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 4.

²²² Tamtéž, s. 1-3.

²²³ Tamtéž, s. 5-7.

²²⁴ Josef Čepelík se v rámci této části návrhu zabývá například příčinami vzniku skupiny zprostředkovatelů mezi domácími dělníky a sklářskými podnikateli, dále zaváděním strojní výroby, která podle něj tvořila největší konkurenci domácích sklářů, stávkovým hnutím proti snižování dělnických mezd z konce 20. let nebo vývojem v období hospodářské krize. NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 8-18.

²²⁵ Tato kapitola se na jedné straně věnuje mačkářům a brusičům skla, náplni jejich práce a obtížím, se kterými se setkávali. Vedle toho je zde popsána činnost faktorů a sklářských podnikatelů jako jejich zaměstnavatelů. Z příčin úpadku klade Josef Čepelík důraz především na zavádění strojové výroby a prodej šmirglového zboží. NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 20-32.

²²⁶ GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 115.

Za účelem zlepšení poměrů v jabloneckém sklářství prosazoval Josef Čeplík provedení několika opatření. V první řadě usiloval o to, aby ministerstvo průmyslu, obchodu a živností prohlásilo svobodnou faktorskou živnost za koncesovanou.²²⁷ Pokud zůstávalo faktorství svobodnou živností, mohli se podle Čepelíka faktory stát lidé bez potřebných praktických znalostí, což vedlo ke zhoršování sociálního postavení domácích sklářů.²²⁸ Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností považovalo toto Čepelíkovo opatření za jediné, které by bylo možné uskutečnit. Z tohoto důvodu také úředníci předali celý návrh III. živnostenské sekci ministerstva k prostudování, jak již bylo zmíněno výše.²²⁹ Kvalifikované provozování faktorství ale nemohlo vést ke zlepšení poměrů ve sklářství. Odborná způsobilost faktorů neměnila nic na tom, že hospodářská krize nutila zaměstnavatele stlačovat dělnické mzdy pod úroveň existenčního minima. Všem faktorům šlo bez ohledu na jejich odborné znalosti především o to, aby byli konkurenceschopní. Proto museli snižovat ceny výrobků i mzdy domácích dělníků.²³⁰

Josef Čepelík dále navrhoval zřízení komory, do které by sklářští dělníci a zaměstnavatelé vyslali vždy dva odborníky.²³¹ Úkolem této komory bylo projednávat a řešit různé otázky týkající se sklářství, zejména ceny výrobků a dělnické mzdy.

²²⁷ Živnostenský řád z roku 1859 rozděloval živnosti na svobodné, pro jejichž výkon stačilo pouhé ohlášení živnostenskému orgánu, a koncesované. Koncese představovala zvláštní úřední povolení vydané na základě splnění určitých zákonných požadavků. Některé koncesované živnosti vyžadovaly dokonce zvláštní způsobilost, tedy vzdělání a různá vysvědčení. Mezi nejdůležitější koncesované živnosti patřily například knihařství, knihkupectví, stavitelství, výroba zbraní. Novela živnostenského řádu z roku 1883 připojila k dosavadním koncesovaným a svobodným živnostem ještě třetí kategorii, živnost řemeslnou. K jejímu provozování nebylo třeba koncese, ale živnostník musel vlastnit průkaz způsobilosti, tedy vysvědčení o vyučení nebo o pracovní praxi v oboru. Do této kategorie patřila většina nejběžnějších povolání jako obuvníci, pekaři, krejčí, holiči atd. JAKUBEC Ivan a kol: *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848-1992*, Praha: Oeconomica 2008, s. 20-22.

²²⁸ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 35.

²²⁹ *Tamtéž*, s. 2-3.

²³⁰ GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 116.

²³¹ Svě zástupce mělo do komory vyslat celkem osm skupin- brusiči korálí a perlí, ruční brusiči vzorků, brusiči vzorků za pomoci strojů (zaměřovali se na přesnější výbrus), leštiči, mačkáři, faktoři, exportéři a majitelé brusíren. Ze složení komory vyplývá, že by se soustředila zejména na situaci v broušení skleněného zboží. NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 36.

Její usnesení se měla předkládat meziministerské radě k definitivnímu schválení.²³² Složení komory vycházelo vstříc dělnictvu, které zde zastupovalo z 16 členů celkem deset odborníků. Z tohoto důvodu by skupina zaměstnavatelů pravděpodobně nikdy na zřízení komory nepřistoupila. O záležitosti, které měla řešit komora společně s meziministerskou radou, se také již dávno zajímalo především ministerstvo sociální péče a průmyslu, obchodu a živností. Přínos těchto dvou orgánů, jejichž zřízení Josef Čepelík navrhoval, tak byl mizivý.²³³

Návrh Josefa Čepelíka také uvažoval o zřízení státních úřadů v Jablonci nad Nisou a v Turnově pro kontrolu sklářských dělníků a jejich zaměstnavatelů. V čele těchto institucí měli sedět státní úředníci teoreticky obeznámení s výrobou skleněného zboží.²³⁴ Tuto kontrolu už v dané době provádělo 18 dělnických inspektorů jmenovaných ministerstvem sociální péče na návrh odborových organizací a placených dobrovolnými srážkami z dělnických mezd. Inspektoři z řad dělníků představovali odborníky ve svém oboru a měli plnou důvěru ostatních sklářů. Proto nedává příliš smysl, proč Josef Čepelík navrhoval zřízení státních kontrolních úřadů, když už zde podobný orgán existoval.²³⁵

V období hospodářské krize docházelo k pronikání velkého počtu nezaměstnaných z různých odvětví do jabloneckého a železnobrodského sklářského průmyslu, zejména do oblasti domácí výroby. Tento proces měl za následek snižování kvality sklářských výrobků a samozřejmě i dělnických mezd.²³⁶ Na ochranu domácího sklářství v těchto lokalitách se v Čepelíkově návrhu objevuje opatření, kdy měl

²³² NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 36.

²³³ GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 116.

²³⁴ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 37.

²³⁵ GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 117.

²³⁶ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva Živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 36.

každý dělník obdržet legitimaci jako doklad jeho odborné způsobilosti.²³⁷ Bez tohoto průkazu s uvedeným oborem práce by nikdo nesměl skleněné zboží vyrábět. Opatřením mělo pomoci stabilizovat počet domácího sklářského dělnictva. Jedině zamezením dalšího rozšiřování sklářského průmyslu z Jablonecka a Železnobrodsko mohla být udržena určitá výše mezd a zajištěna jejich kontrola.²³⁸

Josef Čepelík spatřoval zlepšení zaměstnanosti sklářských dělníků, především domácích brusičů, v omezení strojové výroby a v zákazu prodeje šmirglového zboží. Pokud se ale měly jablonecké a železnobrodské skleněné výrobky prosadit na světovém trhu, musely být cenově dostupné. Mechanizace ve sklářství se tak stala nutností. Ruční práce nemohla v tomto směru strojům konkurovat, a proto docházelo k jejímu vytlačování.²³⁹

Úsilí o zlepšení hospodářské a sociální situace ve sklářském průmyslu bylo možné ve 30. letech sledovat i v případě různých sklářských organizací. V dubnu roku 1931 reagovalo Společenstvo výrobců skleněného zboží v Železném Brodě na zhoršující se podmínky ve sklářské výrobě na Jablonecku a Železnobrodsko zpracováním souboru opatření, která by podle jeho názoru mohla v případě realizace zamezit tomuto nepříznivému vývoji. V praxi se ukazovalo, že v případě přihlašování k sociálnímu pojištění, případně při řešení mzdových otázek, se sklářští zaměstnavatelé i zaměstnanci velmi často vymlouvají na nedostatečný výklad toho, koho lze ve sklářském odvětví považovat za podnikatele, zprostředkovatele, dílenského pomocníka a domácího dělníka. Společenstvo výrobců skleněného zboží tedy požadovalo vydání podrobnějšího ustanovení § 3 zákona č. 29/1920 Sb. z.

²³⁷ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 37.

²³⁸ GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 117.

²³⁹ NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 1084, č.j. 90.404/37, Návrh Josefa Čepelíka, s. 37; NA Praha, fond *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností*, k. 853, č.j. 36926/34, s. 5; GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka*, s. 116.

a n. ČSR o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce. Jak již bylo uvedeno výše, tento problém začalo Společenstvo výrobců skleněného zboží společně s ministerstvem sociální péče soustavněji řešit na počátku roku 1932 a od jasnějšího výkladu tohoto zákona si slibovalo především zmírnění dopadů hospodářské krize ve sklářské výrobě. Sklářští zaměstnavatelé a jejich zaměstnanci mezi sebou také často sjednávali nižší platy v porovnání s příslušnými mzdovými ceníky. Společenstvo výrobců skleněného zboží proto usilovalo o to, aby v takových případech byly uděleny sankce nejen zaměstnavatelům,²⁴⁰ ale i sklářským dělníkům.²⁴¹

Další velmi důležité opatření představoval požadavek zřemeslnění sklářské výroby, kdy sklář mohl obdržet živnostenský list pouze na základě absolvování tříleté sklářské školy a stejně dlouhé praxe. Dosavadním výrobcům skleněného zboží by se živnost ponechala pouze v případě, pokud ji prováděli nejméně jeden rok. V období hospodářské krize se v důsledku rostoucí nezaměstnanosti začali zabývat výrobou skla i dělníci z jiných průmyslových oborů. Toto opatření mělo vytvářet bariéru proti vnikání nekvalifikovaných pracovníků do jabloneckého a železnobrodského sklářství, zamezit tak růstu konkurence a v důsledku toho i snižování dělnických mezd, cen a kvality skleněných výrobků. Exportní domy měly následně odebírat zboží pouze od těch výrobců, kteří obdrželi živnostenské listy na základě prokázání svých odporných kvalit. Společenstvo výrobců skleněného zboží také požadovalo zřízení státního ústavu pověřeného prováděním kontrol mzdových a výrobních poměrů a řešením problémů ve sklářském průmyslu. Z důvodu podpory rozvoje sklářství na Jablonecku a Železnobrodsku se uvažovalo i o zavedení

²⁴⁰ Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce ze dne 12. prosince 1919, č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR, část první, §§ 33-34, s. 42-43.

²⁴¹ SOKA v Jablonci nad Nisou, fond *Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 349/31, s. 1-2.

telefonních linek do všech oblastí této výroby za státní podpory.²⁴² Uvedené návrhy Společenstva výrobců skleněného zboží v Železném Brodě podpořil také Sklářský svaz v Jablonci nad Nisou, Společenstvo výrobců skleněného zboží v Jablonci nad Nisou a Společenstvo brusičů a rytců draho- i polodrahokamů a jejich imitací, jakož i obchodníků s nimi pro politické okresy turnovský a semilský v Turnově.²⁴³

V listopadu roku 1931 vypracoval Svaz sklářského dělnictva v Teplicích návrh na z odbornění domácí sklářské výroby na Jablonecku.²⁴⁴ Každý domácí dělník činný ve svém oboru alespoň tři roky měl obdržet od okresního úřadu na základě doporučení příslušné odborové organizace průkaz způsobilosti.²⁴⁵ Sklářští podnikatelé pak měli zadávat zakázky pouze těm domácím dělníkům, kteří takový průkaz vlastnili a odborově se organizovali. Domáctí skláři s průkazem způsobilosti mohli také ve svých provozovnách vyučovat další dělníky, ovšem pouze pokud šlo o členy jejich rodiny. Učňovská doba měla trvat tři roky a poté se musel učeň podrobit zkoušce před komisí. Pokud byl uznán způsobilým, obdržel potvrzení, které ho opravňovalo k vykonávání činnosti. Dále měl být omezen počet učňů v živnostenských provozovnách. Požadavek na z odbornění domácí sklářské výroby se velmi podobal návrhu na její z řemeslnění. Vyznačoval se však mnohem užším zaměřením pouze na oblast domácí práce, kterou se v jabloneckém a železnobrodském sklářství zaměstnávalo nejvíce osob.²⁴⁶ Svaz sklářského dělnictva usiloval tímto opatřením obdobně jako Společenstvo výrobců skleněného zboží v případě z řemeslnění o zamezení

²⁴² NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3750, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1931, s. 35-36; SOkA v Jablonci nad Nisou, fond *Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 349/31, s. 2-3.

²⁴³ SOkA v Jablonci nad Nisou, fond *Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 396/31, s. 1.

²⁴⁴ Návrh byl rozpracován i pro sousední oblast Nového Boru.

²⁴⁵ SOkA v Jablonci nad Nisou, fond *Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 1059/31, s. 1-2.

²⁴⁶ Podobné opatření obsahoval i návrh Josefa Čepelíka.

pronikání nekvalifikovaného dělnictva do domácí sklářské výroby.

Další přetrvávající problém v domácí sklářské práci představovalo prodlužování pracovní doby, což by podle Svazu sklářského dělnictva vyřešilo rozšíření zákona o osmihodinové době pracovní také na tuto oblast výroby. Za situace, kdy mezi sklářskými zaměstnavateli panovala velmi silná konkurence, která stlačovala ceny výrobků a tím i mzdy dělníků na minimum, nebylo možné tento krok realizovat. Nízké výdělky dělníkům nepostačovaly k obživě, proto se je snažili zvyšovat tou nejpřirozenější cestou, tedy prodlužováním pracovní doby²⁴⁷. Příčinou prodlužování pracovní doby byly také velmi krátké dodací lhůty.²⁴⁸

Hodnota většiny návrhů nespočívala ani tak v jejich reformním úsilí, ale především v tom, že poukazovaly na soudobé problémy ve sklářství, na způsob jejich vnímání ze strany dělníků i zaměstnavatelů a v neposlední řadě také na snahu se s nimi vypořádat.

²⁴⁷ Domáční skláři běžně pracovali 16 hodin denně, často i v neděli.

²⁴⁸ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3759, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1933, s. 32; SOkA v Jablonci nad Nisou, fond *Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou*, k. 1, č.j. 1059/31, s. 2.

6. Postavení sklářské školy v Železném Brodě ve 30. letech s přihlédnutím k jejímu vývoji v předcházejícím desetiletí

Založení sklářské školy v Železném Brodě, první české školy tohoto typu v Československu²⁴⁹, mělo důvod nejenom hospodářský, ale především národnostní. Čeští sklářští výrobci ze Železnobrodsko sledovali s velkým zájmem vývoj sousedního Jablonce nad Nisou ve významné mezinárodní středisko obchodu se skleněnou a kovovou bižuterií. Železnobrodští skláři se odmítali smířit s jabloneckým monopolem na výrobu a export tohoto zboží, a proto usilovali o odstranění závislosti na zdejších německých vývozních domech. Sklářská škola v Železném Brodě²⁵⁰ si tedy od počátku kladla za svůj cíl připravovat prakticky i teoreticky české odborníky, kteří budou schopní technického a uměleckého zpracování skla a také vedení obchodu. Škola se měla stát novým centrem českého bižuterního podnikání²⁵¹ a umožnit Železnému Brodu v tomto směru úspěšně soutěžit s jabloneckou výrobou a exportem.²⁵²

Po vzniku samostatné republiky nastalo příhodné období pro rozvoj aktivit českých a slovenských podnikatelů. Stát měl také mnoho důvodů k podpoře sklářského průmyslu, který představoval jedno z nejvýznamnějších exportních odvětví.

²⁴⁹ Na území Československé republiky již existovaly dvě německé sklářské školy. První vznikla v Kamenickém Šenově v roce 1856. Jednalo se zároveň o první sklářskou školu v Evropě. Druhá škola stejného zaměření byla založena v Novém Boru roku 1870. VONDRUŠKA Vlastimil, LANGHAMER Antonín: *České sklo. Tradice a současnost*, Nový Bor: Crystalex 1992, s. 101.

²⁵⁰ Název se v průběhu let měnil. Škola byla založena jako Státní odborná sklářsko-obchodní škola v Železném Brodě, dnes Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská v Železném Brodě. PEŠATOVÁ Zuzana: *50 let sklářské školy v Železném Brodě*, in Sklář a keramik, č. 8, roč. 20 (1970), Teplice: Česká sklářská společnost 1970, s. 201.

²⁵¹ Tento úkol sklářská škola nakonec nesplnila, protože se její vedení přednostně zaměřilo na sklo. Ze Železného Brodu a okolí se tak stávalo místo centra bižuterní výroby spíše středisko sklářské produkce. LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 10.

²⁵² PEŠATOVÁ: *50 let sklářské školy*, s. 199; LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 7, 10; *Sklo 1920-1996: Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská Železný Brod*, Železný Brod 1996, s. 8.

Právě v této době nabývala myšlenka zřízení české sklářské školy na aktuálnosti. Již koncem října roku 1919 předložili zástupci železnobrodských sklářských dělníků a podnikatelů československé vládě svůj požadavek na založení Státní odborné sklářsko-obchodní školy. Ten byl po dalších jednáních s příslušnými ministerstvy dne 12. prosince 1919 schválen Národním shromážděním. Škola zahájila výuku 1. října 1920 a do prvního ročníku nastoupilo 35 žáků a žákyň. Po třech letech tuto instituci opustilo prvních 12 absolventů.²⁵³

Provizorní umístění školních učeben a dílen do několika domů vedlo městské zastupitelstvo v březnu roku 1921 k rozhodnutí postavit sklářské škole vlastní budovu. Stavba se uskutečnila mezi léty 1924-1925 nad Riegerovým náměstím²⁵⁴ na tzv. farské pláni.²⁵⁵ V listopadu roku 1925 proběhlo přestěhování z provizorních prostor do nové budovy, která byla dne 23. května 1926 slavnostně předána svému účelu (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 4**). Do místností v novostavbě byl také umístěn Pojizerský průmyslový a vývozní ústav, jehož program navazoval na poslání sklářské školy.²⁵⁶

Po prvních čtyřech letech své činnosti nevykázala železnobrodská sklářská škola přesvědčivé výsledky, které by jí opravňovali k další existenci.²⁵⁷ Mezi členy učitelského sboru také panovala nejednotnost v pohledu na program školních osnov. Někteří profesoři vyjadřovali výhrady proti původní koncepci školy zaměřené vedle směru obchodního pouze na drobný sklářský a bižuterní průmysl. Až po jmenování Aloise Meteláka zatímním správcem ústavu v září 1924 a v říjnu následujícího roku jeho řádným ředitelem nastala v životě školy konsolidace. Začala být také jednotně

²⁵³ HOVORKOVÁ Libuše: *Sklářská škola v Želeném Brodě (1920-1938)*, diplomová práce FF UK (Katedra dějin umění a estetiky), Jablonec nad Nisou 1983, s. 8-9.

²⁵⁴ Dnes náměstí 3. května.

²⁵⁵ PEŠATOVÁ: *50 let sklářské školy*, s. 199.

²⁵⁶ LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 9.

²⁵⁷ HEJRALOVÁ Petra, JENŠOVSKÝ Václav: *Aktuální medailonky výrazných osobností srostlých s přirozeným řemeslem-uměním kraje drahých kamenů*, in *Od Ještěda k Troskám č. 3*, roč. XIV (2007), Turnov: Paměť Českého ráje a Podještědí 2007, s. 206.

nazíraná otázka náplně práce a poslání sklářské školy, když Metelák prosadil rozšíření oblasti výuky o různé rafinační techniky dutého a plochého skla.²⁵⁸

Alois Metelák se také dokázal obklopit schopnými kolegy. V meziválečném období působili na železnobrodské sklářské škole významní odborníci, například sochař Jaroslav Brychta, rytec skla a glyptik Ladislav Přenosil, dále malíř Zdeněk Juna nebo sochař Oldřich Žák. Jednalo se o umělce a pedagogy v jedné osobě, absolventy Uměleckoprůmyslové školy v Praze, kteří zasáhli do všech oborů zušlechťování skla postupným zaváděním moderního výtvarného názoru a nových technik. Sklářská škola v Železném Brodě se zaměřila na nové tendence ve výtvarném umění představované především směry art deco a funkcionalismem.²⁵⁹ Krátce po svém příchodu začal Alois Metelák připravovat školu na účast na Mezinárodní výstavě dekorativního umění v Paříži. Její výrobky zde získaly hlavní cenu a celkem šest dalších medailí.²⁶⁰ Tento úspěch vedl k obrovské propagaci železnobrodského skla a zapříčinil také větší poptávku a odbyt v zahraničí. Po pařížské výstavě zaujali odborníci ke sklářské škole zcela opačné stanovisko. Už nebylo na místě pochybovat o jejím oprávněném zařazení mezi přední vzdělávací instituce ve sklářském oboru v Československu.²⁶¹

Tento příznivý vývoj narušila v první polovině 30. let hospodářská krize, která se nejsilněji projevila ve školním roce 1931-1932 a 1932-1933, a to výrazným snížením počtu studentů nastupujících do prvního ročníku.²⁶² Exportéři skleněného zboží řešili nedostatek zakázek a s ním spojený pokles zisků snižováním cen výrobků, které tak byly na

²⁵⁸ HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 10.

²⁵⁹ *Sklo 1920-1996*, s. 7-8; KIRCH: *Historie sklářské výroby II. díl/1*, s. 190.

²⁶⁰ LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 9; HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 11.

²⁶¹ *Sklo 1920-1996*, s. 8.

²⁶² Zatímco v roce 1928, kdy vrcholila sklářská konjunktura, nastoupilo do prvního ročníku 30 žáků (z nich studium nedokončilo 9), ve školním roce 1931-1932 navštěvovalo první ročník pouze 19 (z nich studium nedokončilo 8) a v následujícím školním roce 1932-1933 dokonce jen 6 studentů (z nich studium nedokončili 2); *Sklo 1920-1996*, s. 3-5.

zahraničních trzích více konkurenceschopné. Cena se nejčastěji srážela prostřednictvím nižší kvality.²⁶³ Ředitel železnobrodské sklářské školy Alois Metelák nesl tyto nové tendence ve výrobě skla velmi těžce, proto i v těch nejméně hospodářsky příznivých dobách propagoval vždy vysokou kvalitu vyráběného zboží. Pod jeho vedením škola ani v krizových letech neustoupila od svého původního programu a stále usilovala o umělecky hodnotné sklo vynikající vysokou výtvarnou a technickou úrovní. Také orientace mnohých výrobců na výstavy pořádané železnobrodskou sklářskou školou jim pomohla překonat nepříznivé období, aniž by museli snižovat kvalitu svého zboží.²⁶⁴

Ve 30. letech tvořilo sklářskou školu v Železném Brodě šest oddělení²⁶⁵ rafinace a dalšího zpracování skla rozdělených podle zaměření dílenského vyučování. První obor se specializoval na umělecké zdobení skleněných výrobků malbou a technikou leptání. Jeho výtvarným vedením byl v letech 1925-1938 pověřen Zdeněk Juna²⁶⁶, absolvent Uměleckoprůmyslové školy v Praze u profesora Vratislava Huga Brunnera. Na sklářské škole v Železném Brodě působil Zdeněk Juna od poloviny 20. let a právě zde se začal věnovat především malbě a leptání skla (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 5**). Například pro železnobrodský kostel svatého Jakuba Většího vytvořil v roce 1933 na novém mramorovém oltáři čtyři obrazy světců z leptaného skla. Zdeněk Juna také podnikl několik studijních cest do zahraničí a účastnil se se svými výrobky řady výstav. V roce 1937 byla jeho tvorba oceněna stříbrnou medailí na Světové výstavě v Paříži.²⁶⁷

²⁶³ NA Praha, fond *Ministerstvo sociální péče*, k. 3747, Výroční zpráva živnostenského inspektorátu v Liberci za rok 1930, s. 33.

²⁶⁴ *Sklo 1920-1996*, s. 7; HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 14.

²⁶⁵ Původně měla škola pět oborů. Ve školním roce 1925-1926 bylo první oddělení rozděleno na dvě části, a to na malbu a leptání skla a na mačkání, vinutí a vyfukování skla. HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 23.

²⁶⁶ Zdeněk Juna se narodil dne 18. července 1897 v Hranicích na Moravě a zemřel 23. května 1975 v Praze.

²⁶⁷ HEJRALOVÁ, JENŠOVSKÝ: *Aktuální medailonky*, s. 205-206; HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 23, 66.

Druhé oddělení, které mezi léty 1920-1960 vedl Jaroslav Brychta²⁶⁸, se zaměřilo na mačkání, vinutí a vyfukování drobného skla. Původně byl tento obor určen pro výrobu skleněných perlí, později se začal specializovat na výrobu železnobrodských figurek.²⁶⁹ Jaroslav Brychta zahájil v roce 1912 studia na Uměleckoprůmyslové škole v Praze u profesora Josefa Drahoňovského a následně pokračoval ve speciálním oddělení Celestýna Kloučka a sochaře Bohumila Kafky. Na nově zřízenou sklářskou školu v Železném Brodě nastoupil jako profesor již roku 1920. Nejprve svou pozornost obracel k návrhům skleněné bižuterie, mačkaných skleněných odznaků, těžítek a rytého skla. Brzy se ovšem začalo uplatňovat i Brychtovo sochařské nadání, když v roce 1921 navázal na tradici domácího vinutí skla u stolu prvními taženými a sešívány figurkami.²⁷⁰ O dva roky později vznikly také korálkové figurky, kdy se do hlavních částí tělíčka zatavovaly drátky²⁷¹ s navlečenými skleněnými perlemi různého tvaru. Figurka se pomocí těchto drátků dala velmi dobře tvarovat do různých pozic.²⁷²

Koncem 20. let se Jaroslav Brychta během studijní cesty ve městě Lauscha v Durynsku seznámil s foukanými figurkami, které skláři vytvářeli z nahřáté trubičky vyfukováním a pinzetou je upravovali do požadovaného tvaru. Výrobu tohoto zboží se pokusil zavést také v Železném Brodě. Nebyl však dostatečně obeznámen s technologickým postupem, takže většina figurek před dokončením popraskala.²⁷³ Proto na přelomu let 1931/1932 pozval Pojizerský průmyslový a vývozní ústav do Železného Brodu sklářského odborníka přímo z města Lauscha a uspořádal bezplatný kurz foukaného skla. Kurz se

²⁶⁸ Jaroslav Brychta se narodil dne 9. března 1895 v Pohodlí u Litomyšle a zemřel 5. října 1971 v Železném Brodě.

²⁶⁹ PEŠATOVÁ: *50 let sklářské školy*, s. 201.

²⁷⁰ PEŠATOVÁ Zuzana, URBAN Stanislav: *Jaroslav Brychta*, Liberec: Severočeské krajské nakladatelství 1963, s. 11.

²⁷¹ Z tohoto důvodu se korálkovým figurkám také říkalo drátkové.

²⁷² HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 28, 60-61.

²⁷³ Tamtéž.

konal v prostorách sklářské školy ve dnech 2.-12. ledna 1932 a navštěvovalo ho 77 zájemců (mezi nimi i řada absolventů železnobrodské sklářské školy). Výuka zahrnovala všechny techniky výroby tzv. lauschovského foukaného zboží od různých figurek, váziček, flakonů, přes chemické sklo a především vánoční ozdoby. Ukázky z kurzu byly následně umístěny ve sbírkách Pojizerského průmyslového a vývozního ústavu. Pořádání kurzu lauschovského foukaného skla mělo ještě jeden důvod. Pojizerský ústav se snažil zavést na Železnobrodsku v době hospodářské krize, kterou prožívalo jablonecké sklářství vlivem odbytových problémů, náhradní výrobu skleněného zboží²⁷⁴, které se doposud v této lokalitě nevyrábělo a muselo se dovážet z Německa.²⁷⁵ V první polovině 30. let navázal Jaroslav Brychta na tažené figurky dokonalejšími figurkami modelovanými, které si kladly vyšší nároky na ztvárnění pohybu. V této době vznikly na sklářské škole také první hutní figurky tavbou skla přímo v pecích.²⁷⁶ Brychtův soubor foukaných a modelových figurek s názvem Akvárium slavil velký úspěch na Světové výstavě v Bruselu v roce 1935 (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 6**), stejně jako obdobná kompozice Skleněný ráj roku 1937 na výstavě v Paříži (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 7**). Obě díla byla vyznamenána hlavními cenami.²⁷⁷

Výtvarným vedením třetího oboru železnobrodské sklářské školy, který se věnoval rytí skla, byl v letech 1922-1941 pověřen Ladislav Přenosil²⁷⁸, další z absolventů Uměleckoprůmyslové školy v Praze v oddělení Josefa Drahoňovského a Stanislava Suchardy. Během působení v Železném Brodě podnikl Ladislav Přenosil několik studijních

²⁷⁴ Jednalo se především o foukané vánoční ozdoby, na které měli přeorientovat své výrobní programy domácí výrobci dutých perlí. HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 61, 63.

²⁷⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Pojizerský průmyslový a vývozní ústav Železný Brod*, k. 39, Zpráva o činnosti za rok 1932, s. 6-7.

²⁷⁶ HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 26-28, 61-62.

²⁷⁷ PEŠATOVÁ, URBAN: *Jaroslav Brychta*, s. 28.

²⁷⁸ Ladislav Přenosil se narodil dne 23. listopadu 1893 v Příšovicích u Turnova a zemřel 30. září 1965 v Železném Brodě.

cest po Evropě a účastnil se také sklářských výstav doma i v zahraničí. Vedle rytí skla a glyptiky se zaměřoval také na sochařství (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 8**).²⁷⁹ V roce 1936 vytvořil sochu Spořivosti pro budovu železnobrodské spořitelny a o rok později vymodeloval pamětní desku padlým dobrovolníkům na radnici. Ve svém oddělení vychoval Ladislav Přenosil mnoho žáků. Někteří z nich následně pokračovali ve studiích na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Patřil mezi ně i Božetěch Medek, který se roku 1938 na sklářskou školu vrátil a posílil tak zdejší obor rytí skla.²⁸⁰

Alois Metelák²⁸¹, zatímní správce a později první ředitel železnobrodské sklářské školy v letech 1924-1948, převzal současně se správou celého ústavu odpovědnost za výtvarnou orientaci čtvrtého oddělení broušení skla. Okruh Metelákova uměleckého zájmu byl velmi široký. Studia zahájil jako většina jeho železnobrodských kolegů na Uměleckoprůmyslové škole v Praze, kde se věnoval malířství. Následně ho také zlákala architektura a přešel do ateliéru Josipa Plečnika. V Železném Brodě se poprvé setkal s technologií výroby skla, se kterou neměl doposud žádné zkušenosti. Působení Aloise Mateláka na sklářské škole znamenalo obrat ve výtvarném pohledu na broušené sklo, jehož budoucnost viděl především v čistotě tvaru, jednoduchosti a kultivovanosti. Zájem o architekturu ho přivedl také k navrhování základních tvarů skleněných výrobků. Metelákovo nejznámější díle představuje fontána z broušeného a leptaného skla z roku 1936, kterou vytvořil pro novou budovu městské spořitelny. Dále realizoval výstavbu rodinných domů ve vilové kolonii Spořilov na stráni nad sklářskou školou a návrhy pavilonů pro Jubilejní výstavu československého skla a bižuterie spolu s Pojizerskou

²⁷⁹ HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 29, 64.

²⁸⁰ COGAN Miroslav: Josef Drahoňovský a jeho žáci: česká glyptická škola, Turnov: Muzeum Českého ráje 2007, s. 13; HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 65.

²⁸¹ Alois Metelák se narodil 16. září 1897 v Martinicích u Vysokého Mýta, zemřel 4. listopadu 1980 v Železném Brodě.

krajinskou výstavou v roce 1930. Alois Metelák je také autorem památníku padlým v první světové válce na železnobrodském hřbitově (1930).²⁸²

Páté oddělení pro bižuterní pasířství mělo ve své náplni dekorativní opracování kovového materiálu a plastických hmot. Často spolupracovalo s druhým oborem a tzv. dívčím oddělením, které provádělo dokončovací práce při sestavování různých ozdob, například osazování kovových výrobků sklem. Poslední obor se specializoval na práce ze skleněných perel ve spojení s látkou, dřevem, kovem a dalšími materiály. Jednalo se právě o tzv. dívčí oddělení, kde se zpracovávaly různé skleněné a kovové polotovary ve finální výrobky jako náhrdelníky, náušnice, brože, kabelky. Dívky se učily také technice mozaiky a zdobení výrobků barevnými smalty. Oba tyto obory vedl ve 30. letech Oldřich Žák (1900-1983), absolvent Uměleckoprůmyslové školy v Praze u Jaroslava Horejce. Na železnobrodské sklářské škole působil od roku 1925 celých 36 let. Zavedl zde počátkem 30. let výuku skleněné mozaiky a v roce 1937 začal působit i jako učitel nového oboru rytí sklářských forem.²⁸³

Náplň výuky hlavních studijních oborů se samozřejmě rozšiřovala o další specializace. Také názvy jednotlivých oddělení se časem různě upravovaly, především v první polovině 30. let.²⁸⁴ Vedle směru výrobního, který představovalo již zmíněných šest oborů, se sklářská škola zaměřila i na výuku obchodních předmětů jako účetnictví, korespondence, cizí jazyky, obchodní zeměpis, psaní na stroji nebo těsnopis.²⁸⁵

Pro sklářskou školu v Železném Brodě měla velký význam účast na každoročních výstavách pořádaných doma i v zahraničí. Obzvlášť v období hospodářské krize nestačilo

²⁸² HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 31, 58-59; HEJRALOVÁ, JENŠOVSKÝ: *Aktuální medailonky*, s. 207-208; LANGHAMER: *Legenda o českém skle*, s. 132

²⁸³ PEŠATOVÁ: *50 let sklářské školy*, s. 200-201; HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 33-35, 68.

²⁸⁴ HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 104-107; PEŠATOVÁ: *50 let sklářské školy*, s. 200-201.

²⁸⁵ LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 8.

sklo pouze vyrábět, ale také prostřednictvím výstav propagovat a vytvářet tak nové obchodní vazby. Výstavní činnost také umožnila porovnání vlastní tvorby s ostatními školami stejného charakteru nejen v Československu ale i v cizích zemích. Především mezinárodní výstavy tak dávaly impulz k dalšímu výtvarnému úsilí a pomáhaly ve formování osobitého stylu železnobrodského skla.²⁸⁶ Výstav se účastnili i železnobrodští výrobci skleněného zboží, často absolventi sklářské školy. Tak byla zajištěna neustálá konfrontace kvality práce mezi touto institucí a jednotlivými skláři. Škola také zůstávala prostřednictvím výstav ve spojení s problémy a potřebami výroby skla na Železnobrodsku, což mělo velký význam především ve 30. letech v době zhoršených hospodářských poměrů.²⁸⁷

Ve 30. letech vystavovala sklářská škola nejen doma v Železném Brodě ale i dalších městech v Československu, například v Praze, Brně, Hradci Králové, Pardubicích, Košicích a Bánské Bystrici. V zahraničí propagovala sklo v Barceloně, Bukurešti, Ženevě, Štrasburku, Bernu, Stockholmu, Dublinu, Amsterdamu, Bruselu, Miláně, Jeruzalémě, Paříži, Berlíně nebo na ostrovech Jáva, Sumatra a Borneo. Mezi organizátory výstav, kterých se neúčastnila pouze sklářská škola v Železném Brodě, ale velmi často i její absolventi, patřily Svaz československého díla v Praze se svými pobočkami²⁸⁸, Pojizerský průmyslový a vývozní ústav v Železném Brodě většinou ve spolupráci se sklářskou školou, Sklářský ústav v Hradci Králové, Hospodářský svaz sklářských průmyslníků v Praze za přispění dalších spolků a institucí,

²⁸⁶ LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 9; HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 37.

²⁸⁷ PEŠATOVÁ: *50 let sklářské školy*, s. 200.

²⁸⁸ Pobočka Svazu československého díla v Železném Brodě vznikla v roce 1925. Jako hlavní cíl si vytkla zvelebování užitého umění v oblasti Jablonecka, Železnobrodská, Turnovska, Tanvaldska a Mladoboleslavska. Mezi zakládající členy této pobočky patřili profesori-výtvarníci působící na sklářské škole v Železném Brodě; HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 108.

například ministerstva průmyslu obchodu a živností nebo ministerstva školství a národní osvěty.²⁸⁹

Jubilejní výstava československého skla a bižuterie spolu s Pojizerskou krajinskou výstavou představovala jednu z nejvýznamnějších železnobrodských událostí tohoto typu. Konala se od 8. června do 10. srpna 1930 a započala tradici pořádání každoročních prázdninových expozic uměleckého skla a výstavních sklářských trhů v tomto městě. K hlavním pořadatelům akce patřilo samozřejmě město Železný Brod, Pojizerský průmyslový a vývozní ústav ve spolupráci s profesorským sborem sklářské školy a další sklářské organizace a instituce.²⁹⁰ Přípravnými pracemi a vyřizováním všech záležitostí kolem pořádání výstavy byl pověřen výstavní výbor s jednotlivými odbory a následně vytvořená užší pracovní komise²⁹¹. Záštitu nad výstavou převzali ministr průmyslu, obchodu a živností Josef Matoušek, ministr školství a národní osvěty Ivan Dérer a ministr zemědělství Bohumil Bradáč. Podnětem k uspořádání této rozsáhlé expozice se stala různá jubilea, která připadala ve sklářském průmyslu a školství na rok 1930. Významná výročí svého založení v tomto roce slavily Harrachovské sklárny v Novém Světě (300 let), železnobrodská sklářská škola (10 let) a také odborné školy v Jablonci nad Nisou (50 let), Novém Boru (60 let) a Kamenickém Šenově (75 let).²⁹²

²⁸⁹ HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 37, 52-56; SOKA, fond *Pojizerský průmyslový a vývozní ústav Železný Brod*, k. 39, Zprávy o činnosti 1932-1937.

²⁹⁰ LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 10; HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 53.

²⁹¹ Užší pracovní komise fungovala ve složení: *Folkert Josef*, starosta města, Železný Brod, předseda výstavního výboru; *Maryško Rudolf*, rolník, Horská Kamenice, I. místopředseda; *Šic Miroslav*, obchodník, Železný Brod, II. místopředseda; *Hudský Jaroslav*, ředitel spořitelny, Železný Brod, pokladník; *Králík Václav*, soudní úředník, Železný Brod, I. jednatel; *Zeman Bohumír*, řezník, Železný Brod, předseda finančního odboru; *Arch. Metelák Alois*, ředitel odborné školy sklářské, Železný Brod, předseda sklářského odboru; *Vít Bohumír*, správce ústavu práce, Železný Brod, předseda pořadatelského odboru; *Pujman Miloslav*, knihtiskař, Železný Brod, předseda propagačního odboru; *Ing. Hajný František*, konsulent Zemědělské jednoty, Železný Brod, předseda zemědělského odboru; *Ing. Vihan Václav*, tajemník Pojizerského ústavu, Železný Brod. SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Odborná škola sklářská Železný Brod*, k. 111, Katalog Jubilejní výstavy čsl. skla a bijouterie a pojizerské krajinské výstavy v Železném Brodě, s. 11.

²⁹² SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Odborná škola sklářská Železný Brod*, k. 111, Katalog Jubilejní výstavy čsl. skla a bijouterie a pojizerské krajinské výstavy v Železném Brodě, s. 47.

Přehlídka skla a bižuterie, které se zúčastnily všechny přední sklářské firmy z celé republiky, byla umístěna na ploše o přibližné velikosti 3000 m² v budově sklářské školy a ve zvláštním pavilonu spojeném postranními vchody s hlavní budovou.²⁹³ Architektonické řešení celé expozice realizoval Alois Metelák.²⁹⁴ O výstavě skla a bižuterie se velmi pochvalně vyjádřily Sklářské rozhledy: „*Dlužno doznati, že výstava sklářská byla většinou dobře organisována a instalována a četné exponáty i celé expozice zasluhují plného uznání. Vedle pozoruhodných expozic sklářského průmyslu, zvláště z odvětví dutého skla, zaslouží vyzvednutí expozice Svazu československého díla a odborných sklářských škol. Výstava sklářská opět dokázala, jak sklo jest vděčným výstavním materiálem ...*“²⁹⁵

Současně s přehlídkou skla a bižuterie se v Železném Brodě pořádala také Pojizerská krajinská výstava, a to v místní sokolovně a v prostoru za ní. Zde vyrostl například pavilon zemědělský, zahradnický, textilní, bytového zařízení a spousta dalších polokrytých pavilonků nebo prodejních stánků (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 9**). V chlapecké škole na Riegerově náměstí byla dále instalována expozice turistiky, malířství a fotografií. Výstaviště mělo i zábavní koutek a hudební pavilon, kde se denně pořádaly koncerty. V podvečer mohli návštěvníci obdivovat světelnou fontánu²⁹⁶ a efektně nasvícené

²⁹³ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Odborná škola sklářská Železný Brod*, k. 111, Katalog Jubilejní výstavy čsl. skla a bijouterie a pojizerské krajinské výstavy v Železném Brodě, s. 48.

²⁹⁴ LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 10.

²⁹⁵ *Jubilejní výstava skla a bijouterie v Železném Brodě*, in *Sklářské rozhledy*, roč. 7 (1930), Hradec Králové: Sklářský ústav v Hradci Králové 1930, s. 107.

²⁹⁶ Původně byla fontána provedena v polovičním měřítku jako model a v roce 1927 vystavena v bazénu průmyslové školy v Mladé Boleslavi při příležitosti pořádání výstavy. Fontána zde získala stříbrnou medaili ministerstva průmyslu, obchodu a živností. Pro účely Jubilejní výstavy československého skla a bižuterie v Železném Brodě se fontána podstatně zvětšila a zrekonstruovala. Umístění našla ve vodním betonovém bazénu o velikosti 15x12 m v zadní části výstaviště. Skládala se ze střední fontány se dvěma kaskádami a hlavním paprskem, který dosahoval do výše 10 m nad hladinu bazénu. Dále měla dvě samostatné kaskády s vedlejšími paprsky ve výšce 5 m. Osvětlení všech kaskád a paprsků zajišťovalo více než 300 reflektorů. SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Odborná škola sklářská Železný Brod*, k. 111, Katalog Jubilejní výstavy čsl. skla a bijouterie a pojizerské krajinské výstavy v Železném Brodě, s. 75-76.

atrakce (viz **OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 10**).²⁹⁷ Katalog Jubilejní výstavy československého skla a bižuterie popisuje tuto jedinečnou podívanou slovy: „*Nezapomenutelným dojmem působí na každého návštěvníka večerní osvětlení výstavy. Mnozí návštěvníci jen z toho důvodu odloží dobu svého odjezdu, aby se mohli večer pokochati čarokrásným pohledem na tu rozmanitou směsici barev a světel, a jistě nelitují. Vždyť podobným osvětlením může se pochlubit málokterá výstava, jak dosvědčují samotní návštěvníci, kteří navštívili různé světové výstavy prvního řádu... A což teprve světelná fontána, ten zlatý hřeb železnobrodské výstavy. Jakmile zazní zvuk sirény, oznamující, že fontána bude spuštěna, všichni návštěvníci hromadí se v zadním traktu výstaviště... Je to nádherná podívaná, když rozšumí se voda ze třech bubnů do výše 15 m, pohádkově osvětlená chvíli bíle, chvíli modře, červeně, zeleně, růžově a zvláště při kombinaci různých barev. Těžko opravdu slovy vylíčiti tu nádhernou hru barev a světel...*“²⁹⁸

Jubilejní výstava československého skla a bižuterie spolu s Pojizerskou krajinskou výstavou byla skutečně významnou akcí, kterou o prázdninách roku 1930 zhlédlo přes sto padesát tisíc domácích i zahraničních návštěvníků.²⁹⁹ Své výrobky zde představili také někteří absolventi sklářské školy. Mnozí z nich zakládali právě v době začínající hospodářské krize v Železném Brodě a jeho okolí firmy na výrobu uměleckého skla, skleněných figurek či různých bižuterních ozdob.³⁰⁰ Jednalo se například o výrobce broušeného, leptaného a rytého skla Rudolfa Hlouška, figurkáře Stanislava Halamu, výrobce bižuterního zboží a skleněných figurek Josefa Pallu nebo rytce a brusiče skla Jaroslava Veleho.³⁰¹ Obdobně rozsáhlou výstavu

²⁹⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Odborná škola sklářská Železný Brod*, k. 111, Katalog Jubilejní výstavy čsl. skla a bijouterie a pojizerské krajinské výstavy v Železném Brodě, s. 67-74.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 74-75.

²⁹⁹ *Sklo 1920-1996*, s. 9.

³⁰⁰ LANGHAMER: *Pětaosmdesátiny sklářské školy*, s. 10.

³⁰¹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Odborná škola sklářská Železný Brod*, k. 111, Katalog Jubilejní výstavy čsl. skla a bijouterie a pojizerské krajinské výstavy v Železném Brodě, s. 67-74 a další výstavní katalogy.

se již v Železném Brodě nepodařilo uspořádat. Hospodářská krize ochromila výstavní činnost nejenom železnobrodské sklářské školy, ale i dalších sklářských svazů, institucí a organizací. Roky 1932 a 1933 byly v porovnání s předchozími na pořádání expozic skla velice chudé. Situace se v tomto směru začala nepatrně zlepšovat až od poloviny 30. let.³⁰²

³⁰² HOVORKOVÁ: *Sklářská škola*, s. 52-55.

ZÁVĚR

V době nejistých hospodářských poměrů počátku 30. let začala řada států, na jejichž trhy směřovaly československé skleněné výrobky, omezovat dovoz tohoto zboží prostřednictvím zesílených protekcionistických opatření. Odbytová krize vyvrcholila v roce 1933, kdy se celkový export skla z Československa propadl z hodnoty 1379 milionů Kč v roce 1929 na hodnotu 531 milionů Kč, což znamenalo pokles o 62%. Tento negativní vývoj se promítl především do sociálního postavení sklářských dělníků. K nejvíce postiženým oblastem se řadilo Jablonecko a Železnobrodsko. V důsledku zhoršených hospodářských poměrů byla řada sklářských závodů v těchto lokalitách nucena svůj provoz omezit nebo ho dokonce zastavit, proto se zde v letech 1932-1933 vyšplhal počet nezaměstnaných sklářských dělníků až na hodnotu blížící se k 80%. Všeobecně docházelo během první poloviny 30. let v reakci na růst domácí a zahraniční konkurence k poklesu cen skla, což se dále odráželo ve snižování kvality výrobků a mezd sklářských dělníků.

Československá vláda se pokoušela čelit negativním dopadům hospodářské krize tím, že začala přímo regulovat prostřednictvím různých právních předpisů také oblast průmyslové výroby. Dne 12. července 1933 byl schválen zákon o kartelech a soukromých monopolech č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR, kterým dostaly kartelové dohody právní závaznost. Ve sklářském průmyslu, kde pracovalo mnoho firem, vznikaly kartely velmi obtížně. Jednalo se o málo koncentrované odvětví s roztráštěnou výrobou, proto zde musela vláda následně přistoupit k nucené syndikalizaci. K vyhlášení nucené syndikalizace ve sklářství došlo dne 20. prosince 1935 vládním nařízením o některých organizačních a jiných opatřeních ve výrobě skla č. 2/1936 Sb. z. a n. ČSR. V případě syndikátu se de facto jednalo o kartel pouze s tím rozdílem, že účast

v kartelu nebyla do vyhlášení nucené syndikalizace povinná, zatímco pokud vznikl nucený syndikát, musely do něj vstoupit všechny podniky daného odvětví.

Dopad hospodářské krize na jabloneckou a železnobrodskou sklářskou výrobu se také projevil v nedodržování různých zákonných ustanovení upravujících sociální postavení sklářských dělníků a vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Tím došlo v průběhu první poloviny 30. let k dalšímu zhoršování podmínek ve sklářské výrobě. Na významu nabývala především sociální otázka domácích sklářských dělníků, kteří se ocitali v mnohem složitější situaci než zaměstnanci živnostenských závodů. Docházelo například k nedodržování ustanovení o dodávkových knížkách, délce pracovní doby nebo povinném pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Porušování tarifů prodejních cen zboží a minimálních dělnických mezd, které mezi sebou sjednali zaměstnavatelé společně se zaměstnanci, také představovalo velký problém.

Stlačování platů a hromadné propouštění dělnictva se spojovalo nejen s dopadem hospodářské krize, ale za jejich příčinu byla také často označována snaha o racionalizaci sklářské výroby. Je však velmi složité zhodnotit její celkový vliv na sociální postavení sklářských dělníků. V tomto případě by bylo nutné analyzovat zvlášť důsledky racionalizace v jednotlivých sklářských oborech i každou konkrétní inovaci, která vedla ke zhospodárnění výroby. V souvislosti s výše zmíněnými negativními jevy ve sklářství přistupovalo dělnictvo také k pořádání stávek.

Za účelem zlepšení hospodářských a sociálních poměrů ve sklářském průmyslu na Jablonecku a Železnobrodsku prosazovali nejen jednotlivci, ale i sklářské organizace, provedení různých opáření. Většina z těchto návrhů však byla nerealizovatelná především vzhledem k představě, že stát může na vše dohlížet a prosazovat spravedlivě zájmy všech složek

sklářské výroby. Případně se jednalo o změny, které by i po svém uskutečnění k výraznějšímu zlepšení situace ve sklářství nevedly. Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností uvažovalo například o prohlášení svobodné faktorské živnosti za koncesovanou. Pokud zůstávalo faktorství svobodnou živností, mohli se zprostředkovateli práce stát lidé bez potřebných praktických znalostí, což podle mnohých sklářských zaměstnanců i zaměstnavatelů vedlo k zhoršování sociálního postavení domácích sklářů. Odborná způsobilost faktorů by ovšem nic nezměnila na tom, že hospodářská krize nutila zprostředkovatele práce stlačovat dělnické mzdy pod úroveň existenčního minima. Všem faktorům šlo především o to, aby byli konkurenceschopní. Hodnota většiny návrhů nespočívala ani tak v jejich reformním úsilí, ale v tom, že poukazovaly na soudobé problémy ve sklářství, na způsob jejich vnímání ze strany dělníků i jejich zaměstnavatelů a v neposlední řadě také na snahu se s nimi vypořádat.

Hospodářská krize zasáhla také do fungování sklářské školy v Železném Brodě, a to v první řadě snížením počtu studentů nastupujících do prvního ročníku, což se projevilo zejména ve školním roce 1931-1932 a 1932-1933. V průběhu první poloviny 30. let zasáhly výrobu skla velké odbytové potíže. Důsledkem se stal výrazný pokles kvality a tím i ceny vyváženého zboží, které tak bylo na zahraničních trzích více konkurenceschopné. Vedení železnobrodské sklářské školy na tyto nové tendence ve výrobě skla nepřistoupilo a i v těch nejméně hospodářsky příznivých dobách zachovalo vysokou úroveň vyráběného zboží. Velký význam také měla orientace mnohých výrobců ze Železnobrodka a jeho okolí na výstavy pořádané sklářskou školou, které jim pomohly překonat nepříznivé období. Propagace skla na těchto akcích vytvářela možnost navazování nových obchodních kontaktů, aniž by museli snižovat kvalitu svého zboží. Hospodářská krize zasáhla i do výstavní činnosti sklářské školy v Železném

Brodě. Roky 1932 a 1933 byly v porovnání s předchozími na pořádání expozic skla velice chudé.

Od poloviny 30. let sice docházelo v jabloneckém a železnobrodském sklářství k oživení exportu a zlepšování celkových hospodářských a sociálních poměrů, ze šoku, který pro sklářský průmysl představoval dopad hospodářské krize, se však tato oblast výroby do začátku druhé světové války nevzpamatovala.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY:

A) nepublikované

- NA Praha, fond Kartelový rejstřík 1933-1950.
- NA Praha, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností 1919-1942.
- NA Praha, fond Ministerstvo sociální péče 1918-1951.
- NA Praha, fond Ústřední sociální pojišťovna v Praze 1925-1938.
- Archiv Národního technického muzea v Praze, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu (tzv. Kleplova sbírka)- LUBAS, Ludvík: Z mých vzpomínek na naše horské sklářství.
- SOkA Jablonec nad Nisou, fond Obvodní komise domácí práce pro výrobu zboží sklářského Jablonec nad Nisou 1923-1938.
- SOkA Jablonec nad Nisou, fond Pojizerský průmyslový a vývozní ústav Železný Brod 1922-1949.
- SOkA Jablonec nad Nisou, fond Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská Železný Brod 1920-2005.

B) publikované

- PATOČKA Ladislav: *Jablonecká industrie v krizi*, in Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932-1933, Praha: Česká společnost národohospodářská 1933.
- TVRDÝ Bedřich: *Československý průmysl sklářský*, in Sběrka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou v období 1932-1933, Praha: Česká společnost národohospodářská 1933.
- Zákon o osmihodinové době pracovní ze dne 19. prosince 1918, č. 91/1919 Sb. z. a n. ČSR.
- Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce ze dne 12. prosince 1919, č. 29/1920 Sb. z. a n. ČSR.
- Zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ze dne 9. října 1924, č. 221/1924 Sb. z. a n. ČSR.
- Zákon o mimořádné moci nařizovací ze dne 9. června 1933, č. 95/1933 Sb. z. a n. ČSR.
- Zákon o kartelech a soukromých monopolech ze dne 12. července 1933, č. 141/1933 Sb. z. a n. ČSR.
- Vládní nařízení o úpravě některých poměrů ve sklářské výrobě ze dne 13. dubna 1934, č. 70/1934 Sb. z. a n. ČSR.
- Vládní nařízení o opatřeních proti zastavování provozu továrních podniků, proti hromadnému propouštění zaměstnanců a o úpravě některých výpovědních lhůt při pracovních (služebních) poměrech zaměstnanců v těchto podnicích ze dne 20. dubna 1934, č. 78/1934 Sb. z. a n. ČSR.
- Vládní nařízení, kterým se prodlužuje platnost hromadných smluv pracovních ze dne 15. června 1934, č. 118/1934 Sb. z. a n. ČSR.
- Vládní nařízení o některých organizačních a jiných opatřeních ve výrobě skla ze dne 20. prosince 1935, č. 2/1936 Sb. z. a n. ČSR.

LITERATURA

A) syntézy

- *Československá vlastivěda, díl IX.: Technika*, Praha: Sfinx 1929.
- JAKUBEC Ivan a kol.: *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848-1992*, Praha: Oeconomica 2008.
- KIRSCH Roland a kol.: *Historie sklářské výroby v českých zemích II. díl/1. Od konce 19. století do devadesátých let 20. století*, Praha: Academia 2003.
- KIRSCH Roland a kol.: *Historie sklářské výroby v českých zemích II. díl/2. Od konce 19. století do devadesátých let 20. století*, Praha: Academia 2003.
- MALÝ Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Leges 2010.
- PRŮCHA Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa I. díl (1918-1945)*, Brno: Doplněk 2004.
- VOJÁČEK Ladislav, SCHELLE Karel, KNOLL Vilém: *České právní dějiny*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2010.

B) monografie

- COGAN Miroslav: *Josef Drahoňovský a jeho žáci: česká glyptická škola*, Turnov: Muzeum Českého ráje 2007.
- KORÁL Antonín: *Domácká práce v československém sklářství*, Hradec Králové: Sklářský ústav v Hradci Králové 1928.
- LACINA Vlastislav, SLEZÁK Lubomír: *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha: Historický ústav 1992.
- LANGHAMER Antonín: *Legenda o českém skle*, Zlín: Tigris 1999.
- NOVÝ Petr a kol.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, Žehušice: Městské knihy 2007.
- NOVÝ Petr: *Jablonecká bižuterie*, Grada: Praha 2008.
- PEŠATOVÁ Zuzana, URBAN Stanislav: *Jaroslav Brychta*, Liberec: Severočeské krajské nakladatelství 1963.
- SEKANINA Milan: *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*, Praha: Libri 2004.
- VONDRUŠKA Vlastimil, LANGHAMER Antonín: *České sklo. Tradice a současnost*, Nový Bor: Crystalex 1992.
- VONDRUŠKA Vlastimil: *Sklářství. Řemesla, tradice, technika*, Praha: Grada 2002.
- *Sklo 1920-1996: Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská Železný Brod, Železný Brod 1996.*
- UHLÍŘ Jan a kol.: *Železný Brod. Fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti*, Železný Brod: Městský úřad 2001.

C) periodika

- GRISA Miroslav: *Návrh skláře Josefa Čepelíka z Tatobit na reformu poměrů v jabloneckém průmyslu z r. 1937*, in *Ars Vitraria*, roč. V (1974), Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou 1974.
- HEJRALOVÁ Petra, JENŠOVSKÝ Václav: *Aktuální medailonky výrazných osobností srostlých s přirozeným řemeslem-uměním kraje drahých kamenů*, in *Od Ještěda k Troskám* č. 3, roč. XIV (2007), Turnov: Paměť Českého ráje a Podještědí 2007.
- *Jubilejní výstava skla a bijouterie v Železném Brodě*, in *Sklářské rozhledy*, roč. 7 (1930), Hradec Králové: Sklářský ústav v Hradci Králové 1930.

- LANGHAMER Antonín: *Pětaosmdesátiny sklářské školy v Železném Brodě*, in *Sklář a keramik*, č. 1-2, roč. 56 (2006), Teplice: Česká sklářská společnost 2006.
- PEŠATOVÁ Zuzana: *50 let sklářské školy v Železném Brodě*, in *Sklář a keramik*, č. 8, roč. 20 (1970), Teplice: Česká sklářská společnost 1970.
- *Sklářský ústav v roce 1923*, in *Sklářské rozhledy*, roč. 1 (1924), Hradec Králové: Sklářský ústav 1924.

D) vysokoškolské závěrečné práce

- HOVORKOVÁ Libuše: *Sklářská škola v Železném Brodě (1920-1938)*, diplomová práce FF UK (Katedra dějin umění a estetiky), Jablonec nad Nisou 1983.

SEZNAM PŘÍLOH

1) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 1: Ukázka skleněného kroužku, pro který se také používal název bangle nebo skleněný náramek.

Pramen: SOKA Jablonec nad Nisou, fond Obvodní komise domácké práce pro výrobu zboží sklářského, k. 2.

2) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 2: Domácké mačkání skla u pece, Jablonecko.

Pramen: *Československá vlastivěda, díl IX.: Technika*, Praha: Sfinx 1929, s. 211.

3) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 3: Domácké mačkání a navíjení skla u stolu nad plynovou lampou, Jablonecko.

Pramen: KORÁL Antonín: *Domácká práce v československém sklářství*, Hradec Králové: Sklářský ústav v Hradci Králové 1928, obr. č. 5.

4) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 4: Budova Státní odborné sklářsko-obchodní školy v Železném Brodě.

Pramen: SOKA Jablonec nad Nisou, fond Odborná škola sklářská Železný Brod, k. 3.

5) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 5: Mísa z čirého, žlutě lazurovaného a leptaného skla, provedl Zdeněk Juna (dekor) a Alois Matelák (tvar), 1930.

Pramen: LANGHAMER Antonín: *Legenda o českém skle*, Zlín: Tigris 1999, s. 128.

6) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 6: Soubor modelovaných a foukaných skleněných figurek s názvem Akvárium (zde detail), provedl Jaroslav Brychta, 1934.

Pramen: PEŠATOVÁ Zuzana, URBAN Stanislav: *Jaroslav Brychta*, Liberec: Severočeské krajské nakladatelství 1963, s. 17.

7) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 7: Kompozice modelovaných a foukaných skleněných figurek s názvem Skleněný Ráj (zde detail), provedl Jaroslav Brychta, 1936.

Pramen: PEŠATOVÁ Zuzana, URBAN Stanislav: *Jaroslav Brychta*, Liberec: Severočeské krajské nakladatelství 1963, s. 25.

8) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 8: Rytina na skle s názvem Tanečnice, provedl Ladislav Přenosil, 1933.

Pramen: LANGHAMER Antonín: *Legenda o českém skle*, Zlín: Tigris 1999, s. 134.

9) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 9: Pohled do vstupního prostoru výstaviště, kde návštěvníci procházeli před pavilony surovin a techniky, Jubilejní výstavy československého skla a bižuterie a Pojizerská krajinská výstava v Železném Brodě, 1930.

Pramen: UHLÍŘ Jan a kol.: *Železný Brod. Fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti*, Železný Brod: Městský úřad 2001, s. 91.

10) OBRAZOVÁ PŘÍLOHA 10: Skleněná fontána umístěná v zadním prostoru výstaviště, Jubilejní výstavy československého skla a bižuterie a Pojizerská krajinská výstava v Železném Brodě, 1930.

Pramen: UHLÍŘ Jan a kol.: *Železný Brod. Fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti*, Železný Brod: Městský úřad 2001, s. 93.